

העמק דבר לפרשת יתרו

פרק יח

פרק יח, א

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְּבַר חֲתָן מֹשֶׁה אֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי-הוֹצִיא ה' אֶת-יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם:

אשר עשה אלהים וגו' כי הוציא ה'. אלו היה זה ענין אחד הכי מיבעי. כי הוציאם ממצרים או אשר עשה ה' וגו' כי הוציאם ממצרים. אלא שני דברים שמע. א' אשר עשה אלהים. זה כח הדין שתובע דקיונם של בני אדם. ושמע כמה שפטים נעשה בשביל שנרדפו משה וישראל עמו. שמשה ברח והיה נודד כמה שנים.

ב' כי הוציא ה' וגו'. דאפשר היה לתבוע דקיון שלהם ויהיו נשארים במצרים אבל שמע כי ה' הוציא וגו' וידע יתרו כי שם ה' נקרא על זה. כי מעת התחבר יתרו את משה הודיעו תעודת ישראל בעולם לפרסם היותו בעולם. וזה לא היה אפשר כל זמן היותם במצרים. ועתה כשיצאו ידע כי הוציא ה'. היינו לפרסם כבודו והיותו ית' בעולם. ועוד עיין להלן ח'. ומכל מקום חשב תחלה ענין הראשון אשר עשה אלהים וגו' דהכל הבינו שבשביל להוציא את ישראל היה אפשר במכות בכורות לבד כמו שכתבתי לעיל ט' י"ד אלא כדי לענוש הרבה.

פרק יח, ב

ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה אֶת-צִפּוֹרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה אַחֵר שְׁלוּחִיהָ:

אחר שלוחיה. באשר לפני מתן תורה היה הדת שמשעה שהאיש משלח את אשתו ממנו. נפרדים זה מזה. ומותרת לינשא לאחר כמו שכתב הרמב"ם בהל' מלכים ועיין מה שכתבתי בספר בראשית ד' כ"ה משום הכי הודיע הכתוב שלא כן היתה צפורה. שהיא היתה אשת משה אחר שלוחיה. שלא הסיחה דעתה ממנו אף על פי ששלחה.

פרק יח, ג

ג וְאֵת שְׁנֵי בָנָיָהּ אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָד גֵּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נִכְרִיָּה:

ואת שני בניה. פירש הפסוק בניה ולא כתיב בניו. ללמד שבניה המה המקשרים אותה למשה גם אחר שלוחיה. באשר היא גידלה אותם.

גר הייתי וגו'. עיין מה שכתבתי לעיל ב' כ"ב שאז עדיין לא הודה על הצלה.

פרק יח, ד

ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר בֶּן-אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִּי מִחֶרֶב פְּרָעָה:

ושם האחד אליעזר. השני מיבעי. ללמדנו שהוא המיוחד בבני משה. וממנו נשתלשל זרעו כמבואר בדה"י א' כ"ג ובני רחביה בן אליעזר רבו למעלה.
כי אלהי אבי בעזרי ויצלני וגו'. כי אז אמר לו ה' על בואו לפרעה כי אהיה עמך. ואם כן אין לו מורא מחרב פרעה.

פרק יח, ה

ה וַיָּבֵא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה וּבְנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל-מֹשֶׁה אֶל-הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר-הוּא חֹנֶה שָׁם הַר הָאֱלֹהִים:

אל משה. עיין בספר בראשית מ"ו ל"א מה שכתבתי שהביאם בשביל אותו אדם נקרא בא אליו. כך אפילו עוד לא באו למשה אלא בשבילו בא אל המדבר נקרא באו אל משה.
הר האלהים. הודיע הכתוב דמשום הכי בא יתרו לשם משום שהוא הר האלהים. ידע ממשה סגולת אותו הר להשגת רוה"ק. והוא השתדל להשיג אותה מעלה כאשר יבואר עוד.

פרק יח, ז

ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְאֵת חֹתְנוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּשְׁקוּ-לוֹ וַיִּשְׁאַלּוּ אִישׁ-לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֵאוּ הָאֱהָלָה:
לקראת חותנו. לא מחמת אשתו ובניו אלא מחמת חותנו. שכך הדין לכבד חמיו. גם לחבב את הגר ולכבדו בישראל. והודיע והראה לכל שאינו פונה אלא לחותנו ולא לאשתו ובניו.

פרק יח, ח

ח וַיִּסְפָּר מֹשֶׁה לְחֹתְנּוֹ אֵת כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְפָרְעָה וּלְמִצְרַיִם עַל אֹדֶת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל-הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מִצְרַיִם בְּדֶרֶךְ וַיִּצְלַם ה' :

את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל. אף על פי שכבר שמע את אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו. מכל מקום הודיע לו חדשות מה שלא ידע. היינו אשר עשה ה'. ולא אלהים שמשמעו כח הדין והעונש על הנגישות. אלא עוד זאת שבמכות היה תכליות לדעת כח ה' כמו שאמר ה' בכמה מכות למען תדע וגו' וכמו שנתבאר שם. והודיע

לו עוד שהיה לפרעה ולמצרים. שלא נשתנו העונשין עצמם לפרעה ולמצרים. אלא לפרעה היו גדולים כדי להראות התכלית מזה המכה. מה שלא היה מקום לקוות שידעו מצרים מזה כמו שכתבתי לעיל ז' ה'. ומכל מקום בהגיע כל זה על אודות ישראל. ולא כתיב בגלל ישראל. אלא באמת לתכלית יציאת ישראל לא היה ההכרח לכך אלא בסיבת ישראל נתגלגלו ידיעות הללו. עוד הודיעו את כל התלאה וגו'. וזה לא שמע עדיין.

פרק יח, ט

ט וַיַּחַד יִתְרוֹ עַל כָּל-הַטּוֹבָה אֲשֶׁר-עָשָׂה ה' לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶצִּילוּ מִיַּד מִצְרַיִם:

על כל הטובה וגו'. היינו הכבוד והגדולות שעשה לשעה. כמו העננים והמן ובאר. **אשר הצילו מיד מצרים.** היא עולה על הכל. באשר היא טובה נצחית ושקולה נגד הכל.

פרק יח, י

י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בְרוּךְ ה' אֲשֶׁר הֶצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פְּרָעָה אֲשֶׁר הֶצִּיל אֶת-הָעָם מִתַּחַת יַד-מִצְרַיִם:

ויאמר יתרו. משה וכל ישראל לא ברכו עד גמר הגאולה והיא קריעת ים סוף. ואז אמרו שירה והיא הברכה. אבל יתרו אמר הברכה בלשון הרגיל.

(הרחב דבר: זהו פשוטו של דבר. אבל בסנהדרין (צד,א) וכן במכילתא איתא גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך ה' עד שבא יתרו. וטעם הדבר שלא למדו מאליעזר עבד אברהם שאמר ג"כ ברוך ה'. כבר נתבאר שם דעיקר משמעות ברוך הוא תוספת השפעה, דהקדש טעון ברכה כדאיתא בב"מ (קיד,א) מדכתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו'. וזה אינו אלא בענין המתנהג בתמידות עפ"י חקי הטבע והשגחתו ית' מה שאין כן בנס נגלה לא שייך תוספת השפעה. וכמו שכתבתי לעיל י"ד ט"ו. משום הכי לא אמרו ברוך. ובא יתרו ואמר ברוך. במשמעות שבח להקב"ה. והיינו שפרש"י ראש פרק הרואה (ברכות נד,א) דהכי גרסינן מנלן דמברכין אניסא. דייקא הגמרא לשאול ע"ז הפרט ולא על כלל הפרק שהוא ברכת הודיה דזה למדו מאליעזר.).

מיד מצרים. מרשות מצרים. שלא היו משה ואהרן משועבדים בחומר ולבנים.

מתחת יד מצרים. משמעו סבלו עבודת מצרים הקשה.

פרק יח, יא

יא עָתָה יִדְעַתִּי כִּי-גָדוֹל ה' מִכָּל-הָאֱלֹהִים כִּי בִדְבַר אֲשֶׁר זָדוּ עָלֵיהֶם :

כי בדבר אשר זדו. מזה הבין כח ה' שהוא גדול מכל כחות פרטית שמכונים בשם אלהים. מזה שהוא משלם מדה כנגד מדה. הרי דכל אופן שבעולם יש בידו לעשות. וכך כתב הספורנו.

פרק יח, יב

יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֲתָן מֹשֶׁה עִלָּה וַזְּבָחִים לְאֱלֹהִים וַיָּבֵא אֶתְרוֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַכֵּל-לֶחֶם עִם-חֲתָן מֹשֶׁה לְפָנֵי הָאֱלֹהִים:

ויקה. קנה והביא בהמות.

לאֱלֹהִים. לא שהקריב לאלהים. שהרי תניא בתו"כ והובא שלהי מס' מנחות שלא נאמר בקרבנות שם אחר זולת ה' לבדו. והלא כבר ידע יתרו כח השם המיוחד שהרי אמר ברוך ה'. ולא כהרמב"ן ז"ל. אלא הקנין ותכלית שרצה בקרבנות הללו. היה בשביל זה הענין של אלהים. ומתחלה יש לדעת דעולה ושלמים אף על פי שבאין נדבה מכל מקום הם מרצין. כדתנן בערכין (כא, א) חייבי עולות ושלמים כו' אף על פי שאין מתכפר כו' ובמס' ר"ה (ה, ב) מבואר דכל הקדשים בני הרצאה נינהו זולת בכור. והכי מתפרש ג"כ פשטא דגמרא קדושין (נ, א) וב"ב (מח, א) כי היכי דתהוי ליה כפרה, היינו הרצאה, וקרי להרצאה בלשון כפרה, כלשון התוס' בר"ה (ה, ב). אמנם על מה הם מרצין. ביאר הושע הנביא (ו, ו) כי חסד חפצתי ולא זבח ודעת אלהים מעולות. מבואר דתכלית עולה להשיג דעת אלהים לפי כוחו. ומשום הכי בא לכפר על עשה שבין אדם לשמים שגורם הסתרת פני ה' ממנו. ומשום זה נמנע ממנו דעת אלהים, ויבואר עוד ריש ס' ויקרא. ושלמים בא לרצות על העדר מדת השלום בינו ובין הבריות, שבא על חטא במדת החסד. והיינו דאיתא בברכות ד"ה צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור. ונתבאר ריש פרשת נח פירושו שלא נגמר כח צדקתו להתגבר על הטבע שלו ולהיות טוב לאנשים. ועל זה מביאין שלמים להשיג מדת השלום. ואמר הנביא דעיקר רצונו ית' אינו הקרבן. אלא תכלית של הקרבן. וזהו אמרו כי חסד חפצתי ולא זבח שהוא שלמים. ודעת אלהים מעולות. ומבקשין מהקב"ה בשעת הקרבה את מבוקשן כמו שאנו עושין בשעת ש"ע ותפלה קבועה דקאי במקום קרבן.

והנה יתרו לא נצרך להביא שלמים כדי להיות בשלום בקרב ישראל. שהרי דבר אין לו אלא עם משה שנהג בו באהבה יתירה. אלא הביא שלמים לתכלית שם אלהים שהוא הדין, שגם הוא מביא שלום, כדתנן באבות על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. ואיתא בירושלמי מגילה פ"ג נעשה דין נעשה אמת. נעשה אמת נעשה שלום. ובגמרא ברכות (ו, א) דינא שלמא בעלמא הוא. ועולה הביא כדי להשיג דעת אלהים בכח

הדין, וכמו שאמר ירמיה (כב, טז) דן דין עני ואביון הלא היה הדעת אותי נאם ה'. ויבואר בסמוך שנתקיים מבוקשו בשלמות.

ויבא אהרן וגו' לפני האלהים. היינו שלמים אכלו דמשלחן גבוה קא זכו, וכאלו יושבים לפני ה'. והודיע הכתוב דאכילת קדשים הוא מעין הקרבת הדם. והיה אכילת אהרן זקנים תועלת גם להם להשיג כח הדין, כאשר יבואר בענין.

פרק יח, יג

יג ויהי ממחרת וישב משה לשפט את-העם ויעמד העם על-משה מן-הבקר עד-הערב: ויהי ממחרת. של יום הבאת הקרבנות. השיג התכלית אשר ביקש והגיע ענין אשר נתעורר ברוה"ק לדין. ובמכילתא תניא ממחרת יום הכפורים. וכתב בפירוש בעל הטור הארוך שטען הדפוס הוא וצריך לומר ממחרת יום הכפרה והיינו הקרבת הקרבנות.

פרק יח, יד

יד ויבא חתן משה את כל-אשר-הוא עשה לעם ויאמר מה-הדבר הזה אשר אתה עשה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל-העם נצב עליך מן-בקר עד-ערב:

מדוע אתה. שאלו שני דברים. א' מדוע אתה יושב לבדך. אין השאלה למה אינו מושיב כל העם. ואיה אפוא כסאות לכולם. אלא מדוע אינו מושיב עוד א' או שנים עמו לסייעהו בדברים. ב' וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב. דייק כל העם היינו שראה והתבונן שהרבה אנשים יש שם שאין ביניהם טענות והתעצמות כלל. ואם כן מדוע כל העם נצב עליך.

פרק יח, טו

טו ויאמר משה לחתנו פי-יבא אלי העם לדרש אליהם:

כי יבא וגו'. יפה פירש הרמב"ן בזה שהשיב משה כי שלשה עסקים נוטל עליו. אלא מה שכתב הרמב"ן דמשמעות לדרוש אלהים הוא תפלה אינו כן אלא כמו שכתבתי בספר בראשית כ"ה כ"ב שאינו אלא שאלה את פי הנביא מה יהיה אחרית זה הדבר. וכלשון המפורש בס' מלכ"ב (א,ב) דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון האחיה מחלי זה וכתוב גם כן (שם ח,ח) ודרשת את ה' מאותו לאמר האחיה מחלי זה. וכן הפירוש דרשו ה' בהמצאו. שאלוהו מה רצונו לעשות ואח"כ קראוהו בהיותו קרוב. ובקשו ממנו. וכזה יש לפרש עוד מקראות שהביא הרמב"ן בספר בראשית שם. והכא ג"כ הפירוש שבאים אלי לדרוש על

החולה וכדומה איזה מקרה ושואל דברו והולך לו. ע"כ ממתנינים עד שאפנה להשיב לו דבר. דבר שני.

פרק יח, טז

טז כִּי-יְהִי־לָהֶם דְּבַר בָּא אֵלַי וְשִׁפְטֹתַי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת-חֻקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת-תּוֹרֹתַי:

בא אלי. פירש הענין והריב בא אלי.

ושפטתי וגו'. עלי לכלכל הויכוח שביניהם.

והודעתי וגו'. דבר שלישי שאני מלמד להם תורה. והיה המנהג בעמידה כדאיתא במגילה (כא,א) דבימות משה היו למדין תורה מעומד.

את חקי האלהים. כלל מצות ה' שבתורה נקראו חקים, כמו שכתבתי בספר ויקרא כ"ו ג'. ואת תורתיו. הלכות השייכים לכל מצוה וחוק. וקרא משה כאן כלל מצות ה' חקים. להסביר בזה ליתרו כי אין דעת אנושי אפילו חכם גדול יכול לעמוד עליהן. זולת משה בדבר ה'. דאפילו המצות שהדעת נותנת מכל מקום יש בהם פרטים שאינן אלא גזרות וחקים. וכמו שיבואר בעשרת הדברות (כ,יב). דמצות כבוד אב ואם שהיא מצוה שדעת האדם נותנת. מכל מקום הודיע הכתוב בפירוש שאינו אלא חק וגזירה. יעו"ש. ומשום הכי מוכרח משה בעצמו ללמדם כל חוקי האלהים. ואינו יכול לסמוך על דעת אנושי ואינו כמו מצות של גמ"ח היינו ביקור חולים וקבורת מתים וכדומה. שגם המה מצות. אבל באשר שאינם מפרושים בתורה אלא בדרך כלל ואהבת לרעך כמוך. אפשר לסמוך בזה על חכמי הדור. וכאשר יבואר עוד לפנינו פסוק כ'. ועיין מה שכתבתי בספר ויקרא י"ח ד'. כל זה השיב משה להסביר שבשביל שהיה נצרך לכמה ענינים שאי אפשר בלעדו. ע"כ אי אפשר להושיב אחרים עמו גם בדבר המשפטים.

פרק יח, יז

יז וַיֹּאמֶר חֲתָן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא-טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר אָתָּה עוֹשֶׂה :

אשר אתה עושה. דברים שאתה עושה. היינו לדרוש אלהים. והודעתי וגו'. באלו הדברים לא טוב הוא עושה. הכונה שאינו עושה בשלימות כמו שיבאר עוד האיך ראוי לעשות.

פרק יח, יח

יח נבל תנבל גם-אתה גם-העם הזה אשר עמך כִּי-כָבֵד מְמַךְ הַדְּבָר לֹא-תוּכַל עֲשׂוֹהוּ לְבַדְּךָ:

נבול תבול. גם בדבר המשפטים שעצם הענין אתה עושה בשלמות שהרי הדין יוצא ברור. אבל יש חשש אחר. שתבול גם עתה. אף על פי שכל מעשיך בכח אלקי מכל מקום העושק יהולל חכם.

גם כל העם. אפילו כל אחד שאין משאו מרובה. לא יוכל לסבול ההעכבה.
כי כבד ממך הדבר. והייתי חושב שאומר לו שהענין בעצם כבד על משה. ע"כ פירש לו
ולא תוכל עשוהו לבדך. בלי הסר ממך ענינים קלים שאפשר באחרים.

פרק יח, יט

יט עֲתָה שָׁמַע בְּקִלִּי אֵינְעָךְ וַיְהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֲיִה אֲתָה לְעַם מוֹל הָאֱלֹהִים וְהִבֵּאתָ אֲתָה אֶת-הַדְּבָרִים אֶל-הָאֱלֹהִים:

שמע בקלי. נתבאר כמה פעמים דבקלי משמעו הבנה ודיוק בדבר. והודיע יתרו שבדבריו בדיוק. כי באמת כח רה"ק בהם.

ויהי אלהים עמך. הנני מבטיחך שתהיה הסכמת אלהים בזה.

היה אתה לעם. העמיס עליו משא בשני דברים יותר מאשר היה עד כה. ואמר בענין הראשון שהוא לדרוש אלהים. דמשמעו לשאול דעת אלהים. ולא לבקש עבורו. לא כן תעשה אלא היה אתה לעם מול האלהים והבאת וגו'. דיש שני אופני אמצעים בין אדם לשמים. כמו מלכותא דארעא שאין כל אדם מוצא עצמו ראוי לבא אל המלך לדרוש ממנו דעתו או לבקשו איזה דבר. ע"כ יש שני אופני אמצעים בין העם ובין המלך. א', האיש שהמלך מנה אותו להנהיג משרה, והוא יודע וחוקר דעת המלך ומודיע לשואליו. ב', שהעם יש להם איזה אדם חכם ואהוב למלך וראוי להתיצב לפניו, ומי שיש לו דבר מציע לפני זה האיש. ויש הבדל בין שני אמצעים אלו. דמי שהוא ממונה מן המלך אין לו התרועעות וקשר אהבה לעם. רק עושה דבר המלך להיות אמצעי. ואם כן אינו אלא חוקר דעת המלך ולא מבקש עבורם. מה שאין כן מי שאינו ממונה ע"ז, הרי זה ריע העם ויועצם ומבקש עבורם. כך במלכותא דרקיע שאין כל אדם מישראל מוצא עצמו מוכשר לשפוך שיח לפני אל. ומכל שכן לשאול דעתו ע"פ נבואה. ע"כ או שבאים אל נביא אשר הקים ה' אותו בשעתו להיות אמצעי ודורשים ממנו דעת עליון כמו שבא שאול לפני שמואל לשאול בדבר האתונות. ואלהיה התקצף על אחזיה שלא בא לדרוש ממנו דעת ה'. או שבאים לגדול הדור אף על פי שאינו נביא אבל ראוי להתפלל לפני ה' וכענין דאיתא בב"ב (קטז,א) מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם וכו' ובחגיגה (י"ב,ב) הלומד תורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמו תפלה לחל חיי ויבואר להלן (כ,כ) עוד בזה.

ואמר יתרו למשה שלא יהא נחשב לעם באופן שאינו אלא כנביא ומגיד דעת ה' אלא היה אתה לעם מול האלהים. לכל מה שיהיו נצרכים ממנו ית' היה אתה בא בשבילם. **והבאת אתה את הדברים.** של כל אחד וצרת לבבו. אל האלהים. לבקש רחמים.

פרק יח, כ

כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת-הַחֲקִים וְאֶת-הַתּוֹרוֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת-הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָּהּ וְאֶת-הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן:

והזהרתה אתהם. הוסיף עוד משא בענין השלישי שאמר והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו הרי אינו אלא מודיע. ולא מזהיר להקים דבר ה', לא כן, אלא והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות - להשגיח על קיומם. ואמר והזהרתה בה"א בסוף המורה שאם לא אתה לא תועיל פעולת אחרים כמו שכתבתי לעיל ג' י' ע"פ הירושלמי סוכה פ"ד. דבלא כח אלהי של משה לא יהיה נעשה כראוי. וגם בזה הוסיף לא כמו שאמרת דרך את החקים ואת התורות שי לך להודיע. מה שאין כן הליכות דרך רץא ומנהגים טובים יש בכח חכמי וגדולי ישראל להנהיג בלעדיך לא כן הדבר. אלא והודעת להם את הדרך ילכו בה וגו'. וכ"ז נתבאר בגמרא ב"ב (ל,ב). שכל זה הליכות דרך ארץ. ואף על פי דודאי אפשר ליעשות ע"י אחר. מכל מקום ודאי אינו דומה אם יהיו מוזהרים בידיעה ע"י משה רבן ש"י שראוי לעשות כן. או שיעשו ע"פ דעת עצמם. ובתרגום יונתן הוסיף לבאר ותהודע להון ית צלותהון דיצלון בבית כנישתהון. היינו לעשות נוסח תפלה קבועה.

אשר יעשו. בנו"ן הנוסף הענין דהכונה הוא לפני משורת הדין כדאיתא בגמרא. וזה אינו אלא בעת נחוץ.

פרק יח, כא

כא וְאֵתָהּ תַחֲזֶה מִכָּל-הָעָם אֲנָשֵׁי-חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשֵׁי אֲמֶת שְׂנֵאֵי בְּצַע וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֶשְׂרֵת :

ואתה תחזה. תפנה את העת לכל האמור ע"י שתסיר מאתך טורח המשפטים.

מכל העם. לא אמר מכל ישראל. הורה ברוה"ק דאפילו אם אין ת"ח להיות דיינים ע"פ התורה. ראוי לעשות מהמון העם כמו ערכאות שבסוריא שהובא בסנהדרין פ"ג,א ובשאלתא הנוספת לפרשת משפטים למד זה הדין מפסוק בספר דברים.

אנשי חיל. אינם יראים מבני אדם להעמיד על הצדק.

יראי אלהים. אחר שהמה מהמון העם יש לדקדק אם המה יראי אלהים. מה שאין כן אם המה ת"ח תלמידיו של משה כמו שיבאר לפנינו פסוק כ"ה.

אנשי אמת. עוד יש לבדוק אם שכלם ישר ונוכח עם האמת. די ש אדם ירא אלהים ומבקש את האמת אבל אינו מוצא לכיין דעתו אל האמת. והיינו שהתפלל דוד ע"ה הדריכני באמתך. ולא אמר באמת, אלא התפלל שיכין דעתו לאמת שהוא אמתך. וזהו משמעות איש אמת. שדעתו אמת. ואין הפירש שהוא אינו משקר, דאם כן מיקרי דובר אמת. **שנאי בצע.** מלבד ששכלו אמת. יהא טבעו לשנוא עוולה. שהטבע מסייע הרבה לעשות מה שהדעת נותנת.

ושמת עליהם וגו'. לא שמשה בעצמו יבחר עד שרי עשרה שהוא מלאכה רבה לבחור ששים אלף איש להעמידם על המשרה הראוי לכל א'. אלא ישים בצווי. הוא יבחר שרי אלפים והמה כל שר האלף יבחרו עשרה באלפיהם לשרי מאות. ושרי מאות יבחרו שנים לשרי חמשים וכן לשרי עשרות. ועיין מה שכתבתי בספר דברים א' י"ג י"ד. דמתחלה ביקש משה שהכל יבחרו העם מביניהם ואח"כ בחר בעצמו ראשי העם יעו"ש.

פרק יח, כב

כב וְשָׁפְטוּ אֶת-הָעָם בְּכָל-עֵת וְהָיָה כָּל-הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל-הַדָּבָר הַקָּטָן יִשְׁפָּטוּ-הֵם וְהַקָּל מֵעֲלֶיךָ וְנִשְׂאוּ אֹתָךְ:

בכל עת. לא כמו עתה שבעל כורחו נפסק המשפט ע"פ ענינים נחוצים בדור. ועתה המה ישבו למשפט תמיד.

כל הדבר הגדול. כמשמעו ענין גדול בכמות. דאחר שאין המשפט נעשה עפ"י התורה לא שייך לומר דין פרוטה כדין מאה ואפשר שכאשר יהיה עסק גדול בכמות יבקשו בעלי הדין לבוא למשה ולסדר כל דבריהם לפניו.

והקל מעליך. היינו בדבר הקטן, שיובא לפני השופטים. אם גם יש מהם שלא ירצו הדיינים לסמוך על דעתם. וישאלו ממך. מכל מקום הרי יקלו ממך לשמוע טענות ומריבות. והדיינים יסדרו לפניך קוטב הדבר.

ונשאו אתך. כמה דברים יוצאו ויחתכו הדין בעצמם. הרי ישאו אתך במשא העם.

פרק יח, כג

כג אם אֶת-הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכַלְתָּ עִמָּד וְגַם כָּל-הָעָם הַזֶּה עַל-מִקְמוֹ יָבֹא בְּשָׁלוֹם:

אם וגו'. יהיה מזה ג' תועליות. א' וצוך אלהים. כבר נתבאר כמה פעמים דצווי משמעו קבלות בתורה שבע"פ. שמלבד שהיה משה חכם בפלפולה של תורה להעלות ע"פ י"ג מדות הלכות מחודשות עוד היה משה רבינו רגיל ליכנס באהל מועד לחזור על לימודו ושם

היה מקבל שפע תורה שבע"פ הלכות פסוקות כמו שכתבתי בספר במדבר ז' פ"ט ובכמה מקומות. ואמר יתרו שבזה שתהא השעה פנויה תוכל לשמוע יותר קבלות תורה שבע"פ, שאין לזה שעור. וכן פירש בתרגום יונתן אם ית פתגמא הדין תעבוד דתהי פנוי מן דינאי, ויפקדינך ה' פקודיא. ב' ויכלת עמוד. לסבול טורח העם. ג' וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. לפי הפשט שלא יהיו ניצרכים ללכת למרחוק לבקש משפט. אלא במקומו יבא בשלום

(הרחב דבר: ובסנהדרין (ו,ב) איתא דמשה היה אומר יקוב הדין את ההר, ולא עשה פשרה. ולא נודע מאין למדו חז"ל בפשיטות דכך היה מדתו של משה. [נאולי ע"פ המכילתא פרשת בשלח ושמ"ר (ל,ד) שלושה דברים נתן משה נפשו עליהם. התורה וישראל והדין ע"ש]. ותו, הרי קיימא לן כר' יהושע בן קרחא דאמר מצוה לבצוע עד שיגמר הדין. ואם כן האיך היה משה נוהג בהיפך. אבל הענין מתבאר ע"פ לשון השאלות הנוספת לפרשת משפטים בזה הלשון. גדול מכולם מי שמטיל שלום על ישראל, שנאמר וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. ומיירי שם הגאון בדין שאינו בקי כל כך בדברי תורה ואומר שם שילך וישראל לאחר עיי"ש. וע"ז מסיק דגדול מזה העצה מי שמטיל שלום היינו שעושה פשרות. ואמר יתרו שבזה שיעשה משה רבו דיינים תהיה עוד תועלת שבזה יתרבו פשרות. מה שלא היה כן לפני משה שהיה אומר יקוב הדין את ההר. והטעם בזה משום שמה היה מהיר משפט. ע"כ מיד כששמע טענוץ ותביעות הבעל דין היה יודע היכן הדין נוטה ולא היה מצוה שוב לעשות פשרה. דאף על פי דקי"ל כר' יהושיע בן קרחא דרק משנגמר הדין אי אתה רשאי לפשר. וקיימא לן בחו"מ (יב,ב) כפרש"י דנגמר הדין היינו שכבר אמרו איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. מכל מקום הא ודאי דמצוה לבצוע אינו אלא כ"ז שאינו יודע תמצית הפסק.

ולא כהש"ך ח"מ סי"ב סק"ד. ומשום הכי היה משה אומר יקוב הדין את ההר. אבל כשיתרבו דיינים שלא ידעו הדין כל כך מהר בשמיעת הטענות והתביעות הלא יעשו פשרות כמצוה. ואם כן כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. בפשרה.).

פרק יח, כד

כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֲתָנּוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמַר :

לקול חותנו. לסדר עתותיו באופן אחר שנהג עד כה.

ויעש כל אשר אמר. לא מיירי במנוי הדיינים שהרי בזה מפרש הכתבו ויבחר משה וגו' ולא עוד אלא שלא עשה בזה כאשר אמר כמו שיבואר לפנינו. אלא כל אשר אמר. הוא

בענין דרישת אלהים להתפלל עבור כל אחד מישראל. ובהשגחה על קיום התורה והמצוה. ובהודעת עניני דרך ארץ בישראל. ועיין מה שכתבתי בספר דברים א' י"ב. כ"ז הוא נכלל בזה המאמר. אבל בעסק הדינין מפרש הפסוק שעשה באופן אחר. היינו.

פרק יח, כה

כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אֲנָשֵׁי-חַיִל מִכָּל-יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רְאִשִׁים עַל-הָעָם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מֵאוֹת שְׂרֵי חֲמֵשִׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת:

אנשי חיל מכל ישראל. באשר ידע משה שיש הרבה ת"ח בישראל שאפשר לסמוך עליהם בדברי תורה ע"כ בחר רק מישראל שהמה ת"ח ושוב לא נצרך לבדוק אחריהם אם הם יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע, שאחר שהוא ת"ח מתלמידיו של משה, הרי התורה מדרכתנו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן. אבל מכל מקום נצרך לבדוק שיהיו אנשי חיל. דעתם ויכול להנהיג שררה על הציבור.

פרק יח, כו

כו וְשִׁפְטוּ אֶת-הָעָם בְּכָל-עֵת אֶת-הַדָּבָר הַקָּשֶׁה וַיְבִיאוּ אֶל-מֹשֶׁה וְכָל-הַדָּבָר הַקָּטָן וְשִׁפְטוּ הֵם:

את הדבר הקשה. אחר שיהיו דיינים ע"פ דברי תורה שוב אין נפקא מינה בין דבר הגדול דבר הקטן דדין פרוטה כדין מאה. אבל ודאי איזה דברי תורה שהיה קשה על הדיינים וניצרך לילך לגדול ממנו הביאו אל משה. וכתוב את הדבר הקשה ולא כל הדבר משום דאפילו שהיה קשה לדיינים אלו לא הלך מיד למשה אלא לגדול ממנו וכדאיתא בסנהדרין (פח,ב) הוצרך הדבר לשאול שואל מבי"ד שבעירו אם שמעו אומרים להם כו' ואם לאו באים לזה שעל פתח הר הבית כו' וכך היה במדבר שרק הקשה לכולם הביאו למשה. וכתוב יביאו בנו"ן הנוסף להקטין ההבאה. דאפילו הדין הקשה לכולם לא הביאו הבעלי דין עם הטענות והתביעות אלא תמצית הדבר הקשה.

וכל הדבר הקטן ישפוטו הם. עוד היה נפקא מינה דאפילו הדבר הקשה לכולם והיה מגיע למשה מכל מקום כמו שלא היה משה שומע הטענות ותביעות כן לא היה הוא גומר את הפסק, אלא מודיע הפסק לדיינים. והמה גומרים את הפסק. נמצא אחר שנעשה הדבר הקשה דבר קטון. נעשים המה השופטים. ומשום הכי כתיב ישפוטו. בל" עשייה כמו שכתב רש"י ז"ל שנעשים בעצמם שופטים. והמה ישפוטוהו. מה שאין כן לפי מאמר יתרו הלא מתחלה כשהיה עוסק גדול באו לפני משה לפסוק הדין והוא בעצמו היה צריך לחתוך הדין.

פרק יח, כז

כז וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת-חֲתָנוּ וַיִּלְךְ לֹא אֶל-אֶרֶצוֹ :

וישלח משה. לזה אותו בכבוד. ולמדנו בזה שמה שחלק לו כבוד בבואו לא היה בשביל שהביא אשתו ובניו. שהרי גם בצאתו ואשתו ובניו נשאר עמו. מכל מקום חלק לו כבוד. וכתוב **וילך לו.** ומשמעות לו בשני אופנים שכתבנו ראש פרשת לך לך. א' להנאתו. ב' בפני עצמו. וכאן אם הכונה להנאתו. היינו לעשות צרכיו למכור נכסיו כמו שכתבתי בספר במדבר י' ל'. ואם הכונה בפני עצמו היינו עזב בניו ומשרתיו שמה והוא הלך לבדו אל ארצו.

פרק יט

פרק יט, א

א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּיוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַר סִינַי:

ובחדש השלישי. כבר ביארו הראשונים טעם שנוי לשון כאן מכל המסעות. הוא משום שמתחלת יציאת מצרים היה היעוד לבא לתכלית היציאה שהוא ביאה להר האלהים לקבל התורה. משום הכי הודיע הכתוב דבחודש השלישי זכו לזה התכלית. ועדיין יש להבין אריכות הלשון בחודש השלישי וגו' ביום הזה. שהכונה בר"ח כדאיתא בפרק ר' עקיבא. ויותר היה מובן הלשון בראש חודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים באו מדבר סיני. אלא בא ללמדנו דשם חודש השלישי גרם להם לזה. והיינו דאיתא שם דרש ההוא גלילאה בריך רחמנה דיהיב לן אורייתא תליתאה בירחא תליתאה כו'. העמיק הדרשן דיוק הכתוב דוקא בחודש השלישי הוא שגרם לזה. ומעתה ממילא מובן ביום הזה שהוא בר"ח. שכיון שגילה לנו הכתוב דכל העיכוב שעד כה הוא מפני שלא הגיע חודש השלישי שהוא המסוגל לכך. וביום הזה שחל עליו שם חודש השלישי שוב לא היה עיכוב, והיינו בר"ח מיד באו מדבר סיני.

פרק יט, ב

ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַר סִינַי וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַר וַיַּחֲזוּ-שָׁם יִשְׂרָאֵל נֹגַד הַהָר:

ויסעו מרפידיים וגו'. כל זה מיותר. ומשום הכי תניא במכילתא מה ביאתן למדבר סיני ע"מ לקבל תורה כך נסיעתן מרפידיים על דעת לקבל תורה. ועדיין יש להבין מאי נפקא מינה בזה שנסעו מרפידיים על מנת כן. אלא מכאן יש ללמוד דכל דבר שבקדושה מה

שהאדם מכין עצמו יותר לזה חל עליו יותר ההכשר לזה. וראיה מהא דאיתא פרק הפועלים (ב"מ, פה,ב) גדולים מעשה חייא. דגדיל נישבי וצייד טביא ומאריך מגילתא לינוקי. ולכאורה כ"ז טורח בכדי והרי לקדושת המגילות סגי לקנות עורות מן השוק ולעבדן לשמה. אלא משום שרצה ר' חייא להגדיל כח קדושת המגילות כדי שיהא בכחן לפעול בלב התינוקות בשפע יתירה. ע"כ הוחיל להקדיש פעולותיו לשם קדושה הרבה לפני השעה ההכרחית ע"פ דין שהוא העבוד. ולמד ר' חייא מפסוק זה שהתחילו להכין עצמם לקבלת התורה מתחילת נסיעה מרפידיים כדי שיהיו מוכשרים יותר למעמד הנבחר הלזה. ועיין מה שכתבתי להלן כ"ח ג'. ובספר דברים י"ז י"ח.

ויחן שם ישראל נגד ההר. כל מקום דכתיב ישראל לחוד מורה על אנשים גדולי ערך. מכל שכן לעיל ה' ג'. והודיע הכתוב שאף על פי דכל בני ישראל הגיעו לשם מכל מקום החכימו בסדר חנייתן שבני אדם גדולי הדעת חנו סמוך לההר. וכל העם ונשים וטף מאחוריהם ומצדדיהם. שהרי המחנה נתפשט הרבה.

פרק יט, ג

ג וימשה עלה אל-האלהים ויקרא אליו ה' מן-ההר לאמר פה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל:

אל האלהים. וכמו שאמר ה' תעבדון את האלהים על ההר הזה. ולא עלה בראש ההר כאשר יבואר.

ויקרא אליו ה'. היינו שקראו בשם משה כמו שהיה באהל מועד והוא השיב הנני. כדתיני' בתו"כ ריש פרשת ויקרא. אבל אין הפירש שקראו לעלות לראש ההר שהרי להלן כ' כתיב ויקרא ה' למשה אל ראש ההר. מבואר דאכתי עד הזמן הזה לא עלה לראש ההר. אלא קראו והוא עמד באמצע ההר.

כה תאמר לבית יעקב. אמירה פשוטה להמון העם. **ותגיד לבני ישראל.** הגדה בכל מקום משמעו תמצית הדבר בהמשך, לבד הנראה מפשוטו. **לבני ישראל.** אף על פי דמשמעות בני ישראל בכל מקום הוא כלל האומה. מכל מקום במקום המובן מהענין יש לזה השם משמעות פרטית בני אדם גדולי הדעת וכמה שמות בלשון הקודש יש שיש להם הוראה על המין כולו. גם הוראה על איזה פרט מזה המין. וצוה ה' למשה שיבאר הדברים בשני אופנים כאשר יבואר. וכך עשה משה כמו שיבואר בפרשת משפטים כ"ד ג' והלאה. וגם היה שני אופני תשובות. היינו כל העם לפי הבנתם השיבו כל אשר דבר ה' נעשה. והמבינים באופן היותר גבוה השיבו נעשה ונשמע. ויבואר שמה דיוק התשובה לפי הבנתם של כל אחד.

פרק יט, ד

ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם וְאֲשָׂא אֶתְכֶם עַל-כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאַבָּא אֶתְכֶם אֵלַי:
אתם ראייתם וגו'. כלל ההקדמה הוא. כמו שהאיש מתקשר עם האשה ומתנה עמה מה שתקבל עליה איזה התחייבות בהיותה לו לאשה. אז גם הוא מתחייב לזונה ולפנסה והשגחתו עליה בכל פרט לטוב. כך היו הדברים האלה. וכמו שאנו אומרים מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין. ובגמרא יומא דף (נד,א) המשילו את ישראל במדבר ככלה ואח"כ כאשה. ופסוק לא הוא בירמיה (ב,ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך. ע"כ הקדים הקב"ה לומר מה שרוצה מהם ומה שמתחייב כביכול לעשות לטוב להם ואמר.
אתם ראייתם אשר עשיתי למצרים. אשר נלחמתם עמם בעבורכם.

ואשא אתכם. פרנסת האדם ומלוי צרכיו נקרא נשיאה כאשר ישא האומן את היונק. אמנם יש שני אופני נשיאה. א' כל זמן שהתינוק אינו יכול להלוך כלל. רק האדם נושאו על זרועיו. ב' שהתינוק הולך ברגליו רק שאינו יכול לפסוע על המפתן ואבן אז אוחזו האדם בכפיו ומגביהו על המפתן ואינו לוקחו על זרועותיו. כך פרנסת הקב"ה לישראל לדורות הוא בדרך עמל האדם שהולכים בעצמם בעסק פרנסה. ורק הקב"ה משגיח על הליכות עולמם. וזה נמשל לאופן השני. ובזה כתיב על כפים ישאונך. נו"ן הנוסף ללמד שאינו נשיאה לגמרי אלא כמו על כפים ולא על הזרוע. ומפרש שההשגחה באה פן תגוף באבן רגלך היינו עת צרה. אבל בעת שהקב"ה מפרנס בלי שום עמל האדם מיקרי נשיאה ממש. והיא הנשיאה שבמדבר וקתיב ואשא אתכם. ופירש עוד. על כנפי נשרים. שהיה הפרנסה באופן גבוה מדרך הטבע, וזה משל לכנפי נשרים.

ואביא אתכם אלי. שתיים שמענו מזה. א' להמון העם משמעו שהביאם לו לעם. ב' לגדולי ישראל משמעו שהגביה דעתם להשיג רוח"ק וכח אלהי. והקדים הקב"ה מה שעשה כבר לדבר התנאים להראות לנו שכדאי לנו להתקשר עמו ית'. שהרי יכלתו מאד נעלה כאשר ראינו.

פרק יט, ה

ה וְעַתָּה אִם-שָׁמוּעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקִלִּי וְשִׁמְרַתֶּם אֶת-בְּרִיתִי וְהֵייתֶם לִי סִגְלָה מִכָּל-הָעַמִּים כִּי-לִי כָּל-הָאָרֶץ:

ועתה וגו'. המשך שני הכתובים עד וגוי קדוש המה תנאי ומסובב אם יעשו כך וכך יהיה לכם כך וכך. אבל בביאור הדברים בפרטות יש שני אופנים. א' אם שמוע וגו' ושמרתם וגו' אזי והייתם לי וגו'. ולזה האופן מתפרש ואתם תהיו לי וגו' לא תנאי ולא למסובב. אלא צווי

בפני עצמו הוא כאשר יבואר. ב' אם שמוע וגו' ושמרתם וגו' והייתם לי וגו' אז ואתם תהיו לי וגו'. ושני הפירושים מוכרחים בסדר לשון. דלפירוש הא' היה ראוי לכתוב תהיו לי סגלה וגו' ולפי הב' תיבת ואתם מיותרת. אלא שני אופנים שמענו מדבר אלהים. א' להמון העם ויהיה פירוש ועתה. מעתה ואילך אם שמוע תשמעו בקולי היינו תלמוד תורה להבין ולדייק בדברי כמו שכתבתי כמה פעמים דמשמעות בקול הוא דיוק להתבונן ובא זה התנאי נגד מה שדבר בהקדמה אשר עשיתי למצרים. ואז היה בחנם בלי גמול. ומעתה תלוי אם תשמעו בקלי. אז אלחום מלחמותיכם כידוע דתלמוד תורה הוא חרבם שישראל.

ושמרתם את בריתי. הוא עבודה ברית קרבנות שהיה ברית בין הבתרים עם אברהם אבינו. ותשמרו להקריב במועד. ובא זה התנאי נגד ואשא אתכם על כנפי נשרים. דעד כה היה בחנם ומעתה תלוי אם תשמרו את בריתי. אמנם על דבר גמ"ח לא דבר מאומה שהרי גם אוה"ע נתחייבו בכך ועולם חסד יבנה. וסודם נחרבה על שלא החזיקה יד עני ואביון וגם ידוע טבע בני אברהם יצחק ויעקב רחמנים וגומלי חסדים משום הכי לא התנה ה' כי אם על תורה ועבודה ובא המסובב לבד מלחמה ופרנסה שהקדים.

והייתם לי סגלה מכל העמים. מי שירצה לעבוד את ה' ולהיות נבדל מטומאות גויי הארץ. אי אפשר להיות גר אלא אם כן נאסף לעדת ישראל ולתורתם. וזהו סגולה דמשמעו אוצר מכנסי לתוכו מכל העמים.

כי לי כל הארץ. ויש באוה"ע כמה אנשים ראויים להתגייר ולעבוד את ה'. וכמאמר משה בברכתו אף חובב עמים וגו'. ויבואר שם ברצות ה'. ועד מתן תורה היו כל אחד לפי דרכו ודעותיו עובד את ה'. אבל מעתה לא יוכלו לעבוד את ה' אם לא שיכנסו לסגלת ישראל ויקבלו כל התורה כמו כל ישראל ונגד הבטחה זו הקדים. ואביא אתכם אלי. דמשום הכי אי אפשר להיות גר אם לא יהיה עמכם.

פרק יט, ו

וְאַתֶּם תִּהְיוּ-לִי מִמְּלַכַת כְּהֻנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

ואתם תהיו לי וגו'. לבד התנאי שמירת תורה ועבודה. דבלא זה אי אפשר להיות ישראל. עוד תוסיפו להיות לי. ממלכת כהנים. היינו הנהגה בין אדם לחבירו בדרך הישר והטוב כמו בני אדם אפרתיים. ובאשר זה אינו תורה לפרש מהו הישר והטוב. וגם אין כל ענין ואין כל מקום וזמן שוים. ע"כ אין בזה תנאי ליהדות כיון שאין בזה חק קבוע. אבל רצון ה' בכך. **וגוי קדוש.** הוא הנהגה בין אדם לשמים להתקדש במותר לו כדכתיב קדושים תהיו וכמו שכתב הרמב"ן שם. שמצוה שלא להיות זולל בשר אפילו בהיתר. וגם זה אינו תורה לפרש

מהו קדושה ואין כל האדם שוין בזה ע"כ אינו עיקר ותנאי ליהדות כיון שאין בזה חק קבוע, אבל רצון ה' בכך. זהו פירש הא'. אבל לראשי ישראל יש פירוש שני. היינו והייתם לי וגו' הוא ג"כ בתנאי והיינו גמ"ח שתעשו לא יהיה בטבע האדם ודעת אנושי אלא יהיה הכל לשם שמים. והיינו משמעות והייתם לי סגלה מכל העמים שכל הנהגתכם תסגלו לי לשמי ולזה הפירש כוון במכילתא ר' יהושע בן קרחא אומר כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה והבן מאחר אביו והעבד מאחר רבו והשפחה מאחר גברתה אף אתם מסגלין לי מאחרי שנאמר כי לי כל הארץ (כצריך לומר). והכונה כמו האשה והבן הסמוך על שלחן אביו ועבד ושפחה דכל מה שהם עושים ומרויחים הוא רק לטובת אדוניהם. ולא כמו שכיר שאינו עושה לבעליו אלא במה ששכרו אבל מה שמרויח מן הצד הוא לעצמו. מה שאין כן אשה ועבד ובן הסמוך על שולחן אביו דאפילו הרוחה מן הצד אינם עושים לעצמם. כך כל מה שתעשו אפילו מה שהטבע נותן יהא הכל לשמי ולכבודי, וזהו מכל העמים שבזה תהיו משונים ונעלים מהם במה שתעשו לשמי. דבתורה ועבודה לא שייך לומר מכל העמים אחר שאין בני תורה ועבודה כלל. מה שאין כן בג"ח שגם המה בני גמ"ח והיינו שמסיים הפסוק. כי לי כל הארץ. גם המה שלי הם ובזכות גמ"ח הם עומדים, אבל אתם תהיו לי - מצוינים מהם במה שתעשו הכל לשמי. ובא זה התנאי נגד מה שהקדים ואביא אתכם אלי שהגביה דעתם לרוה"ק עד כה בחנם. ומעתה ואילך יהיה בתנאי שתהיו מצוינים במעלה זו שתעשו הכל לשם שמים אז תזכו למעלת רוה"ק וידיעת אלהים.

ואחר התנאי בא המסובב ואתם תהיו לי וגו' לזה הפירוש על כורחך אינו בקשה וצווי שהרי כבר בא בתנאי שיהא כל מעשיהם לשם שמים ממילא יתנהגו בדרך בני אפרתים ובדרך קדושה. אלא בא זה הפסוק למסובב והיינו שתהיו מושגחים ממני בשני אופנים. ממלכת כהנים. היינו במדת מלכות שהוא בדרך הטבע, אלא שהיה הטבע מצוין וניכר שהמה מושגחים ביחוד, וזהו לשון ממלכת כהנים - הנהגת הטבע של בני אדם אפרתים. וגוי קדוש. בנס נגלה ופרוש מבני אדם ואמר בלשון ואתם תהיו לי היינו ששתי מדות הללו היינו מלכות ומדת תפארתם יהיה לפי מה שאתם תתנהגו עמדי אם יהיו מתנהגים לשם שמים בדרך הטבע אזי תהא ההשגחה עליהם ג"כ רק בטבע ואם יהיו פרושים ומובדלים למעלה מטבע אנושי אזי תהא ההשגחה עליהם ג"כ פרושה ומובדלת מהליכות הטבע והיא מדת תפארת. וכמו שביארנו בספר דברים (ה,ד) מאמר משה פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש וגו'.

אלה הדברים וגו'. תניא במכילתא שלא תפחות ושלא תוסיף. פירוש, לבד ההסבר שיהיה לכל א' לפי כחו, כמו שהקדים כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, אבל דבר ה' כאשר המה תדבר לבני ישראל היינו לכולם בשוה בלי גרעון והוספה. וכך היה הצווי בכל

פרשיות התורה. דכתיב דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם. וביארנו ריש ס' ויקרא דבר אל בני ישראל הוא הפרשה כאשר הוא דבר ה'. ואח"כ ואמרת אליהם היינו הביאור בתורה שבע"פ כמבואר שם הוכחה לזה הפירוש.

אלא שנשתנה סדר הצווי בפרשה זו מבכל הפרשיות, דבכל הפרשיות שאחר מתן תורה כתיב תחלה דבר ואח"כ ואמרת. וכאן כתיב להיפך. וטעמו של דבר הוא ע"פ שיבואר לפנינו שקודם מתן תורה היה דבר ה' השכינה מדברת מגרוננו של משה ונשמע לכל ישראל, מה שאין כן ביאור הפרשה שהוא דבר משה לא היה נשמע לכל ישראל אלא מדבר לזקנים והמה לישראל. ואחר מתן תורה אפילו דבר משה הגיע לכל ישראל. משום הכי בפרשה לא היה אפשר לומר הפרשה כאשר היא תחלה ולא ידעו הפירוש עד אחר כמה שעות שילמדו הזקנים ויאמר להם. ובין כה יוכל להיות שיסברו איזה שבוש. משום הכי היה משה תחלה מדבר לזקנים הפרשה עם הפירוש ואח"כ היה אומר הפרשה לכל ישראל. ותיכף ומיד היו הזקנים מפרשים לישראל. מה שאין כן אחר מתן תורה היה משה מדבר הפרשה לכל ישראל ותיכף ומיד היה מפרש להם. וכיוצא בזה ביארנו בשירת האזינו כמו שכתבתי בספר דברים ל"א כ"ב.

פרק י"ז

ז וַיְבֹא מֹשֶׁה וַיְקַרְא לְזַקְנֵי הָעָם וַיִּשָּׂם לִפְנֵיהֶם אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוְּהוּ ה':

וישם לפניהם את כל הדברים האלה וגו'. אי אפשר לפרש שאמר הדברים כהווייתן דאם כן לא נצרך הכתוב להודיע שעשה משה כמו שדבר לו ה' והרי בכל הפרשיות לא כתיב הכי אם לא שבא לאיזה למוד, ותו, למאי כתיב וישם ולא ויאמר אלא פירש וישם הוא פירש הדברים כדאיתא בעירובין (נד,ב) אשר תשים לפניהם כשלחן ערוך. וכך כתב הגאון רב סעדיה ולא כהרמב"ן שהשיג עליו. והודיע הכתוב שהביאור שהוא תורה שבע"פ לא היה בכח משה לדבר לכל ישראל אלא קרא להזקנים והם דברו לישראל דרק הפרשה שהוא דבר ה' ממש היתה השכינה מדברת מתוך גרוננו של משה. וכן הוא במכילתא פרשת בא ריש פרשת משכו. שכל התורה נאמרה מפי משה לישראל ועיין מה שכתבתי עוד בספר דברים פרשת וילך. אבל דברים שבע"פ שהן דברי משה היה נצרך לזקנים.

ובלא ספק שכך היה בכל הפרשיות עד כה וכמו שכתבנו לעיל ט"ז ט"ו בדיוק הפסוק כך היה שונה משה תורה שבע"פ לזקנים ומהם הגיע לישראל. אלא שפירש הכתוב כאן משום שחזר ופירש להלן י"ט סמוך למתן תורה שמאז והלאה לא היה כן אלא אפילו מה שדבר משה תורה שבע"פ היה ג"כ לכל ישראל כאשר יבואר. משום הכי כתיב דלעת עתה קרא לזקנים ופירש להם דבר ה' והמה דברו לישראל.

פרק יט, ח

ח וַיִּעֲנוּ כָל-הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁבַּע מֹשֶׁה אֶת-דִּבְרֵי הָעָם אֶל-ה':
כל העם יחדו. להלן כ"ד ו' בפרשה ואל משה אמר שהיה ג"כ לפני מתן תורה וסמוך לה כתיב כל העם קול אחד ויש משמעות אחרת בזה. דכאן לא היה כל אחד מישראל עונה בדעת עצמו. אלא נתאספו כולם באגודה אחת ונתיישבו איך לענות ולהשיב דבר שיהא נכלל בזה כונה עמוקה ובקיצור כראוי להשיב שיגיע לאזני ה' כביכול. ובאה התשובה ע"י שלוחם בשם כולם וע"ז מורה לשון יחדו בזה הלשון בדיוק כל אשר דבר ה' נעשה. ולא השיבו כל הדברים אשר דבר ה' כמו שהשיבו אח"כ קול אחד בזה הלשון כל הדברים וגו'. דכל הדברים משמעו דמה שצוה הרבה דברים היינו אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וגם אז קרא לפניהם כל פרשת משפטים ועוד כמו שיבאר שם. ועל כל זה השיבו שהכל יעשו. אבל כל אשר דבר וגו' משמעו מה שנכלל בדבור אחד היינו אם שמע תשמעו בקלי נכלל גם שמיעה כמשמעו באזניהם בקול ה'. גם הבנה ודיוק בדבריו. ע"כ אמרו דשתי הכוונות יעשו ואם כן רמזו בזה שרצונם לשמוע באזניהם קול ה' וזהו המרומז בלשון שדקדקו להשיב בקצרה כדי לכוין גם זאת.

וישב משה את דברי העם אל ה'. כאשר המה ואף על פי שהקב"ה יודע מה שהשיבו וגם מחשבות לבבם, מכל מקום מלכותא דרקייע כמלכותא דארעא. שהמלך כששואל דבר מן העם והם ישיבו לו אחר הסכמת כולם או רובם, השליח צריך להגיד תשובת העם, אף על פי שהמלך יודע כל חקירות האסיפה ע"י אנשי רז שלו, מכל מקום השליח צריך לומר לשון תשובת העם בדיוק מה שיצא מדעת הרוב, ודעת המיעוט מתבטלת, ודומה כאלו השיבו כולם. כך מלכותא דרקייע דרך להשיב דבר כפרש"י בשם המכילתא. והתשובה באה ע"פ דעת הרוב ואף על פי שאפשר שהיו אז איזה אנשים שרוח אחרת אתם. וכדאיתא במ"ר שהיו אז אנשים שלבם לא נכון עמו מכל מקום התשובה הלך כדעת הרוב ודומה כאלו ענו כולם יחדו.

פרק יט, ט

ט וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה הִנֵּה אֲנֹכִי בְּאֵי אֵלֶיךָ בְּעֵבֶר הָעֵנָן בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדִבְרֵי עַמְּךָ וְגַם-בְּךָ יֵאָמְרוּ לְעוֹלָם וַיִּגַּד מֹשֶׁה אֶת-דִּבְרֵי הָעָם אֶל-ה':

הנה אנכי בא וגו' בעבור ישמע העם בדברי עמך. זה הלשון יש לפרשו בשני אופנים. א' שישמעו קול מדבר למשה אבל המה לא ישמעו מאומה מה המה המדברים. ב' שישמעו

גם המה מה המה הדברים אבל מכל מקום ידעו שמדבר הקב"ה עם משה ביחוד ג"כ מה שהמה אינם שומעים. ואמר ה' בעבור ישמע העם. ומוכן שבזה תהיה תועלת שיאמינו בנבואה מה שאין דעת אנושי נותנת שיהא הקב"ה מדבר עם אדם. ומחשבים גבוהה גבוהה. היינו שהקב"ה רם ומתנשא מבריותיו. ועיין מה שכתבתי שירת האזינו בפסוק הצור תמים פעלו. ואחר שישמעו כולם יאמינו בנבואה. ובמה שישמעו בדברי עמך יהיה וגם בך יאמינו לעולם. שאתה מופרש ומובדל מהם למעלה. והוא ג"כ הכרח שכן הוא לעולם. שלא רק בדור הזה לבדו היה משה גדול ונעלה מכל הנביאים, אלא לעולם כך הוא, במה שישכילו שאפילו בדור דעה ובמעמד הנבחר לא הגיע אחד מהם למעלת משה. מכל שכן בשארי דורות. ומזה ידעו שאי אפשר להחליף דת אש שניתנה על יד משה לעולמים.

ויגד משה וגו'. כפרש"י שרצונם לשמוע ממך ולא שהגיד דברים אחרים אלא הגיד כונה שניה ומסותרת שהיה בדיוק לשון התשובה כל אשר דבר ה' שתהיה הכונה כך. וכמו שכתבתי לעיל. וזהו משמעות לשון הגדה כמו שכתבתי לעיל ג'. ואם שהקב"ה יודע מחשבות העם מכל מקום למדנו דרך המדה אשר דבר הנביא העומד לפניו ית' מועיל הרבה הן בביאור דבר האדם כמו שכתבתי בספר בראשית ט"ו ג' הן בביאור דבר ה' כמו שכתבתי שם ל"ב י' וכן בפרשה זו להלן פסוק ט"ו.

פרק יט פסוק, י

י וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה לֵךְ אֶל-הָעָם וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבַסְוּ שְׂמֹלֹתֵם:

לך אל העם. כפרש"י דאחר שמבקשים לשמוע ממש נדרשים להכנה רבה זו. ולא שחזר הקב"ה מדבורו הראשון ח"ו שאמר שרק ישמעו בדברו עם משה. אלא שנתבארו באופן השני שישמעו שיש עוד דבור למשה בפני עצמו מה שלא שמעו הם. והיינו כמו שביארנו בספר דברים י' ד'. דעל דברות הראשונות כתיב דבר ה' עמכם. ועל דברות האחרונות כתיב דבר ה' אליכם. ללמדנו דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו מה שאין הפה יכול לדבר ואין האזנים יכולין לשמוע. והיה כל העם שומעים זכור לבד. ושמעו ג"כ שיש עוד דבור למשה ואין יודעים מה. ומשה שמע גם דבור שמור ונמצא דברות הראשונות היה דבר ה' עמהם ממש, ודברות האחרונות היה דבר ה' אליהם. היינו ע"י משה אליהם.

וקדשתם היום ומחר. לא פירש הקב"ה במה יתקדשו אלא שהדבר ידוע דסתם קדושה הוא פרישות מן האשה. וכדאיתא בויק"ר ראש פרשת קדושים (כד, י) כל מי שהוא גודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש, ריב"ל מייתי לה מן שונמית שאמרה כי איש אלהים קדוש הוא. ר' איבון אמר מלמד שלא הביט בה מימיו ורבנן אמרי שלא ראתה טפת קרי על

סדינו. וזהו דעת רבי במכילתא דתניא לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים לפרוש מן האשה רבי אומר ממקומו הוא מוכרע, וקדשתם היום, אם על ענין טבילה יטבלו בחמישי ויהיו טהורים בהערב שמש, מה ת"ל וקדשתם היום ומחר, אלא שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה וועוד עיין בפירוש פסוק ט"ו.

וכבסו שמלתם. תרגם אונקלוס ויחורון לבושיהון. וביאורו כביסה לנקיות כמו שתרגם על הפסוק וכבסו שנית וטהר ויחזור. ולא משמעות טבילה דתרגומו ויצבע.

(הרחב דבר: והכי איתא ביבמות (מו,ב) ודילמא משום נקיות. אלא שתרגם אונקלוס בפשיטות הכי. משום דכתיב שמלותם. דמשמעו בגדים העליונים שבאים לכבוד. ואי משום טבילה היה ראוי לכתוב בגדיהם. דמשמע כל הבגדים אפילו בתי רגלים. כדין טבילה.)

פרק יט, יא

יֵא וְהָיוּ נְכוּנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יֵרֵד ה' לְעֵינַי כָּל-הָעָם עַל-הַר סִינַי:

והיו נכונים ליום השלישי. לפי דברינו דבכלל וקדשתם הוא פרישות מן האשה, אם כן פירש והיו נכונים היינו שיכינו עצמם לראות ולשמוע, כדי שלא יצאו מדעתם במראה נפלא ובקול נפלא פתאום. עוד בכלל זה הכנה למחשבה והתבודדות כל אחד לפי כחו. ואין שיעור להכנה זו, שהרי הקב"ה אמר למשה להלן ל"ד ב' והיה נכון לבוקר. ואין לך פרוש ומוכן לנבואה יותר ממנו. אלא בשביל שרצה הקב"ה להראות באותה שעה מראה נפלא מכבוד ה' כמו שיבואר שם. הזהירו להכנה יתירה ממה שהוא, ומכל שכן לכל בן אדם איש לפי כחו.

פרק יט, יב

יב וְהַגְבַּלְתָּ אֶת-הָעָם סָבִיב לְאָמַר הַשְּׁמָרוּ לְכֶם עֲלוֹת בְּהָר וַיִּגָּע בְּקֶצְהוּ כָּל-הַנֶּגַע בְּהָר מוֹת יוֹמָת :

והגבלת את העם סביב. לא אמר והגבלת את ההר כלשון הפסוק כ"ג. אלא הוא דבר בפני עצמו שהוא גבולות לעם במעמדם סביבות ההר אהרן בראש והכהנים לפי ערכם אחריו וגדולי ישראל אחריהם ובינונים אחריהם ונשים וטף אחריהם.

לאמר השמרו לכם. אזהרה יתירה בלאו ועונש מיתה הוא לכולם בשהו שלא יעלו בהר. אבל גם במרחק מן ההר אף על פי שלא נזהרו בלאו מכל מקום היה גבולות לעם. ועיין להלן פסוק כ"א וכ"ב.

עלות בהר. אפילו בלי נגיעה בבשר האדם.

ונגוע בקצהו. אף על פי שאינו עולה.

פרק יט, יג

יג לא-תגע בו יד כִּי-סִקּוּל יִסְקַל או-יָרֶה יִיָּרֶה אִם-בְּהֶמָּה אִם-אִישׁ לֹא יִחִיָּה בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל

הָמָּה יַעֲלוּ בָהֶר:

לא תגע בו יד. במי שעולה או נוגע כדי להרגו. שהרי יהיה בזה גם השני נוגע בחיבורין

אלא כי סקול יסקל מרחוק יורו בו אבנים עד שימות.

או ירה יירה. מרחוק ימשיכוהו במוטות עד שיפול מן ההר ואחר כך אם בהמה אם איש

לא יחיה. אלא יהרגוהו.

פרק יט, יד

יד יִיָּרֵד מֹשֶׁה מִן-הָהָר אֶל-הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת-הָעָם וַיְכַבְּסוּ שְׂמֹלֹתָם:

אל העם. משמעו תיכף ומיד מן ההר אל העם. שהיו כל העם עומדין בסמוך להר ומצפין

לשמעו מה ידבר להם משה.

ויקדש את העם. במה שאמר משה דבר ה' בלי שום שינוי נתקדשו להיות מאותה שעה

פרושים מן האשה.

ויכבסו שמלתם. נתעסקו בנקיון בגדיהם ולא פירש הכתוב שהוגבלו העם כדבר ה' אשר

דבר משה. שזה הדבר לא היה מיד אלא ביום השלישי בעת אשר ירד ה'.

אבל דברים הללו החל מיד. וביאר הכתוב שמשה קידש את העם ולא כתיב ויתקדשו העם. באשר

שמלבד פרישות בפועל נכלל בזה פרישות מהרהורי אשה כמו שכתבתי בשם מ"ר שנקרא

אלישע קדוש שלא ראתה טיפת קרי כו' ובזה היה משה מועיל בדברים החוצבים להבות

אש הקדושה וטהרה עד שנכנס בלבבם ונתקדשו.

פרק יט, טו

טו וַיֹּאמֶר אֶל-הָעָם הֲיוּ נִכְנָיִם לְשִׁלְשֵׁת יָמִים אֶל-תִּגְשׁוּ אֶל-אֵשָׁה:

ויאמר אל העם. מלבד שאמר דבר ה' כהיותו. הוסיף לומר מדעתו עוד מאמר היו נכונים

לשלושת ימים. לשון לשלושת אינו מדויק כלל בזה הענין. דאם הפירוש שיכינו עצמם

שלשה ימים. היה ראוי לומר שלשה ימים. ואם הפירוש שני ימים למה שיהיה פלאות ביום השלישי היה ראוי לומר ליום השלישי. וגם אם כן קשה מה זה הוסיף בזה המאמר על אשר כבר דבר בשם ה'. אלא מזה העלו חז"ל דמשה הוסיף יום א' מדעתו. ופירשו דדרש היום ומחר. היום כמחר דלילו עמו. ולא אמרו דמשה דרש שכך הוא דעת ה' אלא הוסיף מדעתו שכך היה רצונו בשביל איזה טעם איתא משום כבוד שבת, דיום השלישי היה בעש"ק ולא יוכלו העם להתעסק בכבוד שבת. או הבין דלא יספיק העת הקצר להכין דעת העם כראוי. והיה משה נצרך לזה שני דברים. חדא שיהא הקב"ה מסכים לדעתו. שנית שיהא נכלל בדבר ה' הקודמים דעת משה גם כן. שהרי א"י אפשר להפוך דברי אלהים חיים ח"ו. ע"כ לא היה יכול להחליט דעתו ולהגיד לעם כי תהיה הכנה כל שלשה ימים. שאולי לא יסכים הקב"ה לדעתו. משום הכי אמר להם לשון דמשתמע לתרי אפי. כדי שאם לא יהא הקב"ה מסכים לדעתו לא יהיו דבריו נסתרים לגמרי. אמנם הקב"ה הסכים לדעת משה. ואמר משה **אל תגשו אל אשה**. לא שבא משה לפרש בזה מהו קדושה והכנה. [ונ"כ הרא"ש ביצה פ"א ס"ג. והא דכתיב היו נכונים לשלשת ימים לא קאי על מה דכתיב בתריה אל תגשו אל אשה אלא הכי פירושו היו נכונים לשלשת ימים לקבל התורה. ואל תגשו אל אשה] אלא בא להזכיר אזהרה זו כדי להראות שאפשר להוסיף יום א'. ויהא נכלל בדבר ה' וקדשתם היום ומחר הוספה זו ג"כ. ויהי הפירוש היום ומחר. כהיום כמחר. מה מחר לילו עמו אף היום לילו עמו. אף על פי דבאמת אין מקום לזה הדיוק בכל מקום שנאמר בזה הלשון כמו ביום ההוא יאכל וממחרת ודומה לו. אלא מכל מקום כאן יש הוכחה לזה מדהזכיר אל תגשו אל אשה הרי בפירוש וקדשתם היינו פרישות מן האשה וישראל קדושים הם אין משמשין מטותיהם ביום. ואם כן למאי אמר ה' היום. הרי מופרשין הם גם בלא זה. אלא היום כמחר שלילו עמו.

(הרחב דבר: והיינו דאיתא בנדה (יז,א) ישראל קדושים הם ואין משמשין כו' ולכאורה היה יותר ראוי לומר ישראל ביישנים הם דזה נוגע יותר למדת הבושת וצניעות מלקדושה אלא משום שדקדק משה ממאמר ה' וקדשתם היום.)

[ואמר בלשון הגשה אל תגשו. ולא בלשון אל תבואו אל אשה. ללמד שבאם לא יסכים הקב"ה להצעת משה. אזי תהיה אזהרת אל תגשו אל אשה שייך להכנה. ותהי הכונה אל תגשו כלל. שלא תהא מרבה שיחה עם אשה. לפי שהוא מבטל הכנה לדבר שבקדושה]. ומכל מקום אמרו שהוסיף משה מדעתו משום דבאמת אין הכרח כל כך לפרש כן שהרי בכלל קדושה הוא הרהורי אשה כמו שכתבתי לעיל (פסוק י) אבל מכל מקום לצורך השעה יש מקום לפרש דבר ה' בזה האופן והוא מחוקי התלמוד והפלפול להעלות מדאיצטריך

חדשות והקב"ה הסכים על ידו שכך רצון ה' לדרוש בדבריו לצורך כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ב י'.

פרק יט, טז

טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְהֵיטֵב הַבֶּקֶר וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וַעֲנַן כָּבֵד עַל-הַהָר וְקַל שֶׁפָּר חֲזַק מְאֹד וַיִּחַרַד כָּל-הָעָם אֲשֶׁר בְּמַחֲנֶה :

ויהי ביום השלישי. לבד יום הראשון שלא היה לילו עמו.

ויהי קולות וגו'. עוד לא ירד ה' אלא באו כדי ויחרד כל העם אשר במחנה. להחריד לבבם. היינו כדי למרק טבע גופם. ועיין ספר דברים ד' ל"ו.

פרק יט, יז

יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת-הָעָם לְקִרְאֵת הָאֱלֹהִים מִן-הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחֲתֵיתֵי הַהָר:

לקראת האלהים מן המחנה. כך היה ראוי לכתוב את העם מן המחנה לקראת האלהים. אלא בא ללמד שהאלהים היה שורה במחנה ישראל. אלא שלא היה בגלוי שכינה. ועתה יצא האלהים כביכול מן המחנה לההר. ומשה הוציא את העם ג"כ מן המחנה. לקראת האלהים שיצא מהם.

פרק יט, יח

יח וְהָרַסִינִי עֵשֶׂן כָּלֹּ מִפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׂנוּ כְּעֵשֶׂן הַכֹּהֵן וַיִּחַרַד כָּל-הָהָר מְאֹד :

והר סיני עשן כלו מפני וגו'. תרגם אונקלוס מן קדם די אתגלי עלוהי ה' וכו' פירש לפני ירדת ה' באש היה ההר עשן. ולא פירש מפני לטעם. שהרי עוד לא ירד ה' על הר סיני עד אחר קול השופר משה ידבר וגו' משום הכי פירש מפני קודם. כמו לפני. וביאר הכתוב זה שלא נימא שהעשן בא מאש של שכינה משום הכי הקדים הכתוב דאחר קולות וברקים וענן וקול שופר שלא היה בהם ירדת ה' היה עוד עשן כבד וקול שופר משה ידבר וגו' ואח"כ ירד ה'. וכ"ז גונדי דשכינה כעין שהיה באליהו במלכ"א (יט,יא) אלא שהיה שם באופן אחר לפי צורך הענין.

פרק יט, יט

יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחֲזַק מְאֹד מֹשֶׁה יִדְבֵר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל:

ויהי קול השופר. אינו קול השופר שהיה תחלה יחד עם הרעמים והברקים. אלא אחר ששקטו היה עוד קול השופר עם העשן מודיע לעם **משה ידבר וגו'** והקול היה הולך וחזק מאד. מוסיף להתחזק כאשר יבואר לפנינו טעמו של דבר. ועל מה הראה להודיענו משה ידבר. פרש"י לענין הדברות שלא שמעו מפי הגבורה אלא שתי הדברות. ולא נראה זה הביאור. שהרי זה אינו אלא לחד מ"ד ואפילו למה שכתבתי דכולי עלמא לא שמעו בשלימות כמו משה ג"כ קשה למה זה נצרך להזהיר את העם שישמעו מפי משה, והרי המה הרגישו שהקב"ה מדבר עם משה והמה אינם יודעים מה. ובעל כורחם ישמעו ממנו. וגם עד כה הסכימו לשמוע מפי משה דברות ה'. אלא בא הקב"ה להוסיף דאפילו מה שמשה ידבר היינו תורה שבע"פ שהוא אינו לשון הקב"ה בעצמו כמו פרשה שבכתב, גם כן ידבר בעצמו לכל ישראל.

והאלהים יעננו בקול. יתן כח בקולו שיהיה נשמע לכל ישראל. וכמו שהיה במדבר סדר המשנה, כדאיתא בפ"ה דעירובין (נד,ב) שהיה אומר פעם א' הלכה לכל ישראל. ולא כאשר היה עד כה שקרא לזקני העם לפרש התורה שבע"פ ששם לפניהם, כמו שכתבתי לעיל פסוק ז'. ומהראוי היה שיהיה זה הקול בא אחר עשרת הדברות ויגע לצורך לשמוע ההלכה שבע"פ מפי משה. אבל בא לפני עשרת הדברות כדי להודיע שאי אפשר להיות הדברות רגע אחד בלי קבלת שמיעה בקול משה אשר ידבר מפי עצמו וכמו שכתבתי לעיל י"ג ט"ז בענין תפילין של יד ושל ראש.

(הרחב דבר: והנה היה קול השופר הולך וחזק מאד, משונה מדרך קול שופר שבתחלתו הוא חזק ומשפיל והולך וכדתניא במכילתא. כדי להגיד לעם ה' הפלא שבתורה שבע"פ. שכל מה שיתאחר הזמן יתחזק יותר ויותר. אמנם בא זה הקול מן העשן הנורא להודיע כי כמו עשן הוא משל על חשכת הצרות ושאינו רואה מה נעשה בו כמו שביארנו במעמד ברית בין הבתרים ענין והנה תנור עשן וגו' כך תוקף הגלות יהא גורם לחזק זה הקול דאלו היו ישראל בשלום בא"י לא היה מתחזק כח תורה שבע"פ כל כך וכמו שהיה בבית ראשון. ורק מעת שראה יאשיהו המלך את הגלות החל להקים את התורה ע"י שהזהיר את הלויים המבינים להגדיל תורה שבע"פ וכמו שביארנו לעיל בפרשת קדש י"ג ט"ו. וכן בכל משך הגלות הצרות גורמות להגדיל תורה. והיינו קיום ישראל שלא יאבדו. והיינו דמצלין אהבה רבה אהבתנו ה' אלהינו חמלה גדולה ויתרה חמלת עלינו. והוא הקדמה לתפלה ותן בלבנו ללמוד כו'. כי אחר שחמל עלינו היינו במה שנתן לנו התלמוד שהוא חרבן של ישראל אנו מבקשים שיתן בלבנו ללמוד וגו'. אמנם אין שכל האדם להבין האיך קושי הגלות נותן להגדיל תורה שבע"פ. אבל אנו רואין שכן הוא. ע"כ הראה המקום ב"ה לדעת שמהעשן

הנורא יצא קול שהולך ומתחזק בדרך פלא. וכמו שאין אדם רואה ויודע מה שנעשה בעשן אבל מכל מקום הרי הקול יוצא. כך יהיה כח התלמוד שנכלל בדבר ה' משה ידבר וגו'. ועיין ס' דברים י' ח' מה שכתבתי.

ולפי ביאורנו בזה המאמר משה ידבר והאלהים יענו בקול. שמשנה דבר המשנה לכל ישראל כדאיתא בעירובין (נד,א). ושם איתא שכן אהרן ונדב ואביהו היו מדברים המשנה לכל ישראל. למדנו מדה שאהרן וגדולי הדור הכל מכוונים בשם משה ובזה תאיר לנו מליצת הגמרא במס' שבת ד(קא,ב) ובכמה מקומות בתלמודין ובירושלמי משה שפיר קאמרת. ופרש"י גדול הדור כמשה בדורו. והיינו ע"פ המרומז בזה הפסוק.).

פרק יט, כ

כ וַיֵּרָד ה' עַל-הָרְסִינִי אֶל-רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל-רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה:

ויקרא ה' למשה. כאן כתיב למשה ולא אל משה. והיינו משום דכתיב אל ראש ההר. לא כמו קריאה הראשונה (פסוק ג) שהיה משה עומד במקומו ולא היתה הקריאה אלא בשביל חיבה. אבל כאן נתעלה משה וקרא לו שיעלה לראש ההר., וע"ז האופן שקוראים לאדם לבא אליו כתיב בל". כמו שכתבתי לעיל (ח,כא) ובריש ס' ויקרא.

פרק יט, כא

כא וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בְּעַם פְּנֵי-הָרְסוֹ אֶל-ה' לְרֵאוֹת וְנָפַל מִפְּנֵי רַב:

פן יהרסו אל ה' לראות. יהרסו משטרם שהגבלת שיעמדו אחורי אנשי המעלה הראוים להתקרב יותר כמו שכתבתי לעיל י"ב. והמה יפרוצו חומת אנשים שלפניהם כדי לראות.

פרק יט, כב

כב וְגַם הַפְּהָנִים הַנִּגְשִׁים אֶל-ה' יִתְקַדְּשׁוּ פְּנֵי-יַפְרֹץ בְּהֵם ה':

וגם הכהנים הנגשים אל ה'. שהמה סמוכים ביותר אותם תזהיר שיתקדשו. יוסיפו להתקדש במחשבה. פן יפרוץ בהם ה'. בפגוע בהם עוצם גלוי שכינה. וכשלא יהיו מוכנים כראוי יהפך להם אור פני מלך חיים לרועץ. כמו שכתבתי לעיל ד' כ"ד. מה שאין כן כל ישראל שלא השיגו כל כך לא היה חשש שיפגע בהם מחמת העדר הכנה כראוי.

פרק יט, כג

כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-ה' לֹא-יִוְכַל הָעָם לְעֹלֹת אֶל-הַר סִינַי כִּי-אַתָּה הִעַדְתָּה בְּנֹו לֵאמֹר הִגְבִּיל
אֶת-הַהָר וְקִדְשְׁתּוּ:

לעלות אל הר סיני. הרי עיקר אזהרה זו אינו אלא לעלות על ההר ממש ולא על העברת הגבול לחוד, כדיוק לשון ה' פן יהרסו וגו' שהוא לא תעשה. ולא היתה אזהרת לא תעשה אלא בהר ממש והרי זה אי אפשר כי אתה העדתה בנו וגו'. הרי גם אני ואהרן הוזהרנו להגביל את ההר שלא נעלה עליו ואיך יהרסו העם ויעברו עליו.

פרק יט, כד

כד וַיֹּאמֶר אֱלֹו ה' לְךָ-רַד וְעֲלִיתָ אֵתָה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אֶל-יְהֹרְסוּ לְעֹלֹת אֶל-ה'
פֹּו-יִפְרָץ-בָּם:

לך רד. מן ההר. וכאן לא בא הדרש לך רד מגדולתך כמו להלן (לב, ז) משום דלא אמר לך רד מן ההר. אבל כאן הרי הדבור הוא בדבר ההר ועלייתו. ועלית אתה ואהרן וגו'. משום הכי יש לחוש שבאותה שעה יהרסו לעלות וגו'.

פרק כ

פרק כ, א

א וַיִּדְבֹר אֱלֹהִים אֶת כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאֹמֶר:
לֹאמֶר. עיין מה שכתבתי ריש ס' ויקרא עפ"י הירושלמי סנהדרין פ"ב משמעות תיבה זו.

פרק כ, ב

ב אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
אנכי ה'. המהווה הכל.

אלהיך. מנהיגך ומשגיח עליך בפרטות.

אשר הוצאתיך. כבר נתבאר לעיל (יב, לא) דיציאה משתמש בשתי משמעויות. א' יציאה מקומית ממקום טומאה שלא היה אפשר להגיע לקדושה ומעלה שאתם בו. וכמו שכתבתי לעיל י"ג ג' בביאור פרשת בצאת ישראל וגו'. וזהו מארץ מצרים. ב' יציאה רוחנית. על זה אמר מבית עבדים - ממשפחה של עבדים כמו שכתבתי לעיל י"ב כ"ג בפירוש בית. והוא להפך מלשון עבד עבדים כמו שכתבתי בפרשת נח (ט, כה) והעלה את ישראל שאינם מסוגלים להיות עבדים.

והנה הקדים המקום ב"ה לומר אשר הוצאתיך וגו' ולא אשר בראתי שמים וארץ. באשר אין מזה הוכחה שרוצה להשגיח על ישראל ביחוד יותר מכל האוה"ע. משום הכי הקדים אשר הוצאתיך ועל כורחך להיות אלהיך. היינו משגיח עליך. שהרי הוצאתיך מארץ מצרים ממקום שלא היה ראוי להופיע עליך השגחתי כ"כ. ועל כורחך היה כדי ליקחך לי לעם ולהשגיח עליך. וכן ממה שהוצאתיך מבית עבדים וכמו שכתבתי לעיל י"ג ראש פרשת קדש לי.

פרק כ, ג

ג לא-יהיה לך אלהים אחרים על-פני:

לא יהיה לך וגו' על פני. לפי הפשט שהביא הרמב"ן בשם התו"כ אזהרה על האומר אלי אתה. מתבאר דיוק על פני שלא יאמין שמסר הקב"ה עולמו לזולתו ח"ו ואני רואה כבודי נתון לאחר זהו על פני. ונראה עוד ביאור זה הדיוק משום דמלך או דיין נקרא אלהים ורשאי וגם כשר לקבל על עצמו מרות אלהים כאלה. ורק בתורת השגחה רוחנית אסור. היינו מנהיג בשמים והיינו דיוק על פני.

פרק כ, ד

ד לא-תעשה לך פסל וכל-תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ:

פסל וכל תמונה. ובדברות שניות כתיב פסל כל תמונה. דתמונה משמעו בשני אופנים. א' איזה צורה שהוא בחיים כאשר נברא והוא תמונת המזל שלו, שמזל בע"ח בצורת הבע"ח הוא. ואותו מקדשים עובדיו לע"ז. ב' ציור של איזה צורה בבריאה. ופירוש פסל כמשמעו שפוסלים עץ או אבן באברים כפי הצורה. מעתה פירש פסל כל תמונה. משמעו חיתוך אברים של תמונה כפירש הראשון. ובא ללמדנו דדוקא פסל של תמונה אסור, מה שאין כן פסל איזה אילן וכדומה שרי לעשות. שאין מזלו בצורת האילן והעשב כלל. ואם כן אין האילן והעשב מכונה בשם תמונה. אבל פסל וכל תמונה משמעו בין פיסול כמו שכתבתי בין ציור בששר של תמונה ופירוש תמונה כפירש הב' ציור של בע"ח. והכי תניא במכילתא לא תעשה לך פסל לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לא אטומה, ת"ל וכל תמונה. והיינו כמו שכתבתי דגלופה היינו בחיתוך אברים. ואטומה היינו מצוירת בששר.

פרק כ, ה

ה לא-תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עֵוֹן אֶבֶת עַל-בְּנֵי עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רַבָּעִים לְשָׁנָאִי:

פוקד עון אבות על בנים וגו'. גובה מעט מעט כדאיתא בעבודת כוכבים דף ה'. עד שהוא גובה הכל.

פרק כ, ו

ו וְעָשָׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֹהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי:

ועושה חסד לאלפים. מרבה חסד עד אלפים.

לאהבי ושמרי מצותי. תניא במכילתא לאוהבי זה אברהם אבינו וכיוצא בו. ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים. ר' נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו שהם יושבים בא"י ונותנים נפשם על המצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על קראתי בתורה כו' ואמר אשר הכיתי בית מאהבי מכות אלו גרמו לי ליאהב לאבי שבשמים. באו חז"ל לזה הפירוש כי אי אפשר לפרש כמשמעו שעושים מצות ה'. שאין זה מקביל הפסוק הקודם של לשונאי דמיירי בעובד עבודת כוכבים שהוא מיפר כל המצות בכלל הכי נמי מיירי האי ועושה חסד לאלפים. למי שמתנהג בחסידות עם קונו והיינו למעלה מטבע אנושי. ובשביל זה הקב"ה מתנהג גם עמהם למעלה מהליכות טבע העולם שהנהיג הקב"ה לשלם שכר לעושי מצות ה'. אבל למי שמתחסד עם קונו הקב"ה משגיח עליו למעלה מהטבע וזה נקרא חסד. וכבר ביארנו דבר ה' בזה לעיל י"ט ו'.

ופירש כאן שני אופני חסידות שיבואר יפה בספר דברים ל"ג ח'. א' לאהבי. זה אברהם אבינו וכיוצא בו היינו משוקעים באהבה ודביקות. ובזה נכלל שלא להתרעם על מדותיו ולא יהרהר אחריו. כמבואר שם. ולשומרי מצותי. זהו דרך חסידות השני שמבואר שם במעשה המצות. ובזה ג"כ יש שני אופנים. א' שמרגילים את הרבים בתוכחה וכדומה לשמירת המצות. ע"ז אמרו אלו הנביאים, וכמו שכתב בס' המורה ח"ב פ' מ"ה במשמעות נביא. וזה גם כן נקרא חסיד כדאיתא ביומא דף (פז,א) המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו כו' שנאמר לא תתן חסידך לראות שחת. ב' שעושים בעצמם המצות בדרך הפלגה כידוע עובדי דחסידי בתענית פ"ג ובשבת (קיה,ב) אבוך במאי זהיר טפי כו' ובירושלמי קידושין ספ"א כל העושה מצוה א' ולא עבר עליה מעולם. והיינו שאמרו והזקנים. והקב"ה מתחסד עם אלו לפי ערך חסידותם. כמו שאמרו הזהיר במצות ציצית זוכה לטלית נאה הזהיר כו'. ר' נתן אומר לאהבי ולשומרי מצותי אלו שיושבים בא"י כו' מפרש הני תרתי לאדם אחד שבשביל בקשת אהבת ה' יושב בא"י שהמקום מסוגל לכך. ומשום זה מגיע ליהרג בשביל שמירת המצות. דבא"י מצוי בגלות עתות השמד, ואלו ישבו במדינה אחרת לא הגיע

לסכנה, והיינו אשר הוכיתי בית מאהבי. ובספר דברים ז' ט' כתיב גם כן לשון זה שמר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו. ויבואר שם למר ולמר.

פרק כ פסוק, ז

ז לא תשא אֶת-שֵׁם-ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׂוּא כִּי לֹא יִנְקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר-יִשָּׂא אֶת-שְׁמוֹ לְשׂוּא:

לא תשא וגו'. לא תשבע מיבעי. מזה יצא כמה דרשות חז"ל כמו מברך ברכה שאינה צריכה. ולפי דעת שאלתות דרב אחאי אפילו מוציא שם שמים לבטלה בלי ברכה ובפסיקתא רבתי פכ"ג איתא מזה אזהרה למקבל ועוד עיין איזה שררה והנהגה שהוא מעין שם אלקות ואינו מנהיג. והרי זה מתרפה במלאכתו אשר חבר הוא לאיש משחית, והרי זה נושא שם אלהים לשוא. ומשום הכי לא ינקה ה' וגו'. ולפי הפשט מבואר בכל אלו הפירושים המרומזים כי לא ינקה ה'. באשר אין עונש של כל הפרטים שוה. והקב"ה שופט צדק לפי החטא. אבל לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא באיזה אופן.

פרק כ, ח

ח זָכוֹר אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:

זכור את יום השבת לקדשו. לפי הפשט משמעות לקדשו הוא איסור מלאכה, שהוא כמו הקדש שאסור ליהנות ממנו. וכמו שכתבתי בספר בראשית (ב,ג) על הפסוק ויקדש אותו. אבל אם כן אינו מובן לשון זכור את יום השבת לקדשו. מה זו זכירה לכאן. והכי מיבעי קדש את יום השבת. וממילא ביום השביעי היה החיוב לזכור את יום השבת. ומכאן הוציאו חז"ל דרשות. בתלמודין דרשו מזה מצות עשה של עונג שבת וקידוש היום. ולדעת המכילתא נפקא לן קידוש היום מלקדשו. ודרשו מדכתיב זכור מלפני שבת, כדתיניא במכילתא זכרהו עד שלא יבא. ועיין מה שכתבתי בספר דברים בפרשת שמור. אמנם לפי הפשט יש להסביר על מלאכה ממש. ובאשר איסור הנאה יש בדברים שאין בהם קדושה ג"כ כמו בבשר בחלב וכלאי הכרם וכדומה. אבל בשבת איסור מלאכה בו הוא מטעם קדושה, וע"כ יש לנהוג בו מורא וכבוד הקדש. ובאשר שזה הענין אינו בפעולה אלא במחשבה משום הכי שייך לשון זכור. שיעלה על זכרונו הענין. כמו משמעות זכרון תרועה כמו שכתבתי במקומו. דמשמעו שיזכור ענין מצוה זו של תרועה. הכי נמי משמעו שיעלה במחשבתו קדושת שבת על מה הוא קדוש. ומי קדשו, וכדומה, שיבא מזה לנהוג אותו היום במעלה.

פרק כ, ט

ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל-מְלֹאכֶתְךָ :

תעבוד. עבודה היא מלאכה שמביאה לידי פרנסה, כעובד אדמתו או עובד אדוניו. וכל אדם עבד לעצמו. כלשון חז"ל בבראשית רבה על הפסוק ויהי האדם לנפש חיה והיינו דכתיב ביו"ט כל מלאכת עבודה. היינו מלאכה שבא לפרנסה ולא לתענוג לצורך אותה שעה.

ועשית כל מלאכתך. היינו מלאכה שבאה לתענוג כמו אפיה ובשול וכדומה.

פרק כ, י

י וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא-תַעֲשֶׂה כָּל-מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֵמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:

שבת לה' אלהיך. ביאר הפסוק אלהיך. שמשמעו משגיח עליך ועל צרכיך. ואין רצונו ית' שתשיג איזה פרנסה ע"י מעשה בש"ק. ואם כן אין לעשות בו שום דבר המביא לידי ריוח ופרנסה. ומובן דכמו כן אסור כל עסק כמו מו"מ, אלא שאין בזה אזהרה. והכי דעת הרמב"ם והרמב"ן ז"ל ודייק מקראי אחריו. ועיין להלן (כג, יב).

לא תעשה כל מלאכה. בין לריוח בין לתענוג. והיינו דמפרש אתה ובנך ובתך. וע"כ בקטנים מיירי, כמו שכתב הרמב"ן והם אינם בני עבודה כי אם מסייעים לצרכי הבית. **עבדך וגו'.** המה מסייעים לעבודה.

פרק כ, יא

יא כִּי שֵׁשֶׁת-יָמִים עָשָׂה ה' אֶת-הַשָּׁמַיִם וְאֶת-הָאָרֶץ אֶת-הַיָּם וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל-כֵּן בֵּרַךְ ה' אֶת-יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ:

ואת כל אשר בם. הוא טעם על המבואר בסוף הפסוק על כן ברך ה' וגו' דמשום שכלה מלאכתו באותו יום ע"כ עשה אותו יום טובה וברכה כמו אדם שגומר ביתו עושה אותו יום. יום משתה וטובה.

וינח ביום השביעי. אפילו לא היה כלה מלאכתו רק בשביל שנח כביכול באותו יום. בשביל שני טעמים אלו. **ברך ה' את יום השבת ויקדשהו.** על קדושה לא קאי טעם הראשון דמשום הכי קדשהו ממלאכה וריוח אלא משום טעם השני שהקב"ה נח בו. ובפרשת ויכלו מבואר הענין יותר. ושם כתיב עוד טעם על הברכה משום ויכלו השמים וגו' וביארנו שהיה העולם בו ביום בתכלית ההידור שעלה ברצונו ית' וכמו שביארנו שם בפירוש וכל צבאם. דפירשו חז"ל צביונם. היינו שכל מין וכל בריה היה באופן היותר משובח במינו ובשביל זה ג"כ ברך ה' את יום השבת אבל בשעת מתן תורה כבר נשתנה העולם, וכל מין וכל בריה

נתחלק לכמה פרטים גרועים משהיה בבריאה הראשונה. משום הכי לא היה העולם משוכלל עוד. ע"כ חסר זה הטעם כאן.

פרק כ, יב

יב פַּבַּד אֶת-אֲבִיךָ וְאֶת-אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרְכוּ יְמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ:

כבד וגו' על האדמה. היה במשמעו דזה היעוד של אריכות ימים אינו אלא באדמה אשר ה' וגו' היינו א"י. והרי הכי איתא בברכות (ח,א) לענין שכר תלמוד תורה דא"ל לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וגו' על האדמה כתיב. והכי נמי ביעוד שכר כיבוד אב ואם. אבל אי אפשר שהרי גם בשלוח הקן דקיל ואינה כי אם מצוה שבין אדם לשמים מכל מקום כתיב סתם והארכת ימים דמשמעו אפילו בחו"ל. מכל שכן כיבוד אב ואם שהוא חמור ומצוה שכלית, והרי בפירוש תנן שלהי מס' חולין (קמב,א) זה הק"ו ומה מצוה שהוא כאיסור אמרה תורה למען ייטב לך וגו' ק"ו למצות שבתורה. ובפרשת שלוח הקן ביארנו עוד יותר ע"פ משנה בקידושין ספ"א שלמדנו שכר כל המצות שבתורה משלוח הקן וכיבוד אב ואם יע"ש. ואם כן יש להבין הא דכתיב כאן על האדמה.

אלא בא הפסוק בזה ללמדנו עיקר גדול. דכבר כתב הרמב"ן בפרשה תולדות ובכל מקום שהתורה ומצותיה אף על פי דמצות שאין תלויות בארץ נוהגות אפילו בחו"ל. מכל מקום מיוחדות המה יותר בא"י. וע"כ נקראת משפט אלהי הארץ (מלכ"ב יז,כו). והדבר מובן שלפי זה גם יעודיה אף על פי שישנם בחו"ל מכל מקום יותר משמשים ומגיעים בא"י. מעתה היתה הדעת נותנת שזה הכלל אינו אלא במצות שבין אדם לשמים ואין הדעת אנושי נותן עליה. הוא שהסברא נותן שעיקר שכרה מיוחד בא"י. מה שאין כן כיבוד אב ואם שהוא דעת אנושי בזה אין סברא לחלק בין א"י לחו"ל. משום הכי כתיב במצוה זו של כיבוד אב ואם ג"כ על האדמה ללמדנו דאחר שהיא מצות עשה הכתובה בתורה. הרי היא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי.

(הרחב דבר: ונפקא מינה לדינא לענין כבוד אב בבן גר ואמו ישראלית עיין היטב. ומכאן מבואר שכל מה שלמדים עניני מוסרים והנהגות מגופי מצות התורה ע"פ טעמי המצות שהוציאו רבותינו ז"ל אינו אלא כענין דכתיב מלפנו מבהמות הארץ ואמרו חז"ל דיש ללמוד צניעות מחתול וכן הרבה. והרי הדבר ברור שאין החתול משתבח בצניעותו יותר מתרנגול הפרוץ. באשר שגם שניהם המשונים בטבעם אינו מצד שנוי דעתם אלא חקי טבע בריאתם מויצר הטבע ית' ומכל מקום אנו למדים יותר צניעות מחתול ולא פריצות מתרנגול, באשר אנחנו מבינים מדעת אנושי שטבע זה הוא מתקבל ונאה יותר. רק אם

לא היינו רואים בריה צנועה מעולם לא היינו מבינים שיש צניעות. ועתה כשאנו רואים בריה צנועה ומדה זו מתקבלת על דעתנו עלינו ללמוד ממנה. כך הוא חקי התורה. באמת אין לשבח מצות עשה של כיבוד אב ואם שהוא מדת החסד יותר ממצות עשה של מחיית עמלק או איבוד עיר הנידחת שהוא אכזריות, ושניהם אינם אלא חוקים וגזירות מנותן התורה ית', וכדאיתא בברכות (לג,ב). אלא באשר אנו רואים מצות כיבוד אב ואם שהיא מתקבלת על שכל אנושי ג"כ. עלינו ללמוד ממנה למקום אחר. ובזה הדרך המה כל טעמי המצות אינם אלא לקרב אל השכל ג"כ. אבל חלילה לחשוב שזה עיקר דעת נותן התורה ית'. ומי עמד בסוד ה' ועיין מה שכתבתי בספר דברים בדברות השניות).

פרק כ, יג

יג לא תרצח לא תנאף לא תגנב לא-תענה ברעך עד שקר:

לא תענה ברעך. הנוגע לרעך. ואף על פי דכל עדות שקר אסור. ופסוק מפורש מדבר שקר תרחק. מכל מקום ברעך חמור יותר ומשום הכי מוזהרים בעשרת הדברות. והרמב"ם הלכות עדות (יז,א) פירוש ברעך ע"י רעך, היינו ששמע מחבירו ומגיד שראה בעיניו. והוכחה לזה הפירוש הוא מדכתיב לא תענה ולא כתיב ולא תעיד, או לא תקום עד שקר. אלא עניה משמעו אחר עד הקודמו. כמו שכתבתי בספר במדבר ל"ה ל' ובספר דברים (יט,יח). גם לשון ברעך ולא כתיב לרעך משמעו כפירוש הרמב"ם.

עד שקר. משמעות עד בלשון הקודש עדות כמו שכתבתי בספר בראשית ל"א מ"ז ובחנם נדחק הראב"ע.

פרק כ, יד

יד לא תחמד בית רעך לא-תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחקמו וכל אשר לרעך:

לא תחמד בית רעך. ייחד הכתוב אזהרה בבית. משום שהוא מחובר והיושב בביתו של חבירו שלא ברצון בעליו אינו עובר על לא תגזול. שהרי קרקע אינה נגזלת. וכדאיתא בסוכה (לא,א). ואינו דומה למשתמש במטלטלין של חברו דנקרא גזלן כדין שואל שלא מדעת בעלים. מה שאין כן במחובר אף על פי שאם גזלה לחלוטין הרי זה גזלן ועובר על לא תגזול כמו שכתב הרמב"ם הל' גזילה ואבידה והכי תניא בספרי שופטים על הפסוק ולא תשיג גבול וגו' והרי כבר נאמר לא תגזול. אמנם אם יושב בבית חבירו שלא בתורת גזילה הרי זה עובר משום לא תחמוד.

לא תחמד אשת רעך וגו'. כאן אי אפשר לפרש בזה האופן שמשתמש בה בעת שהיא ברשות חבירו. דאם כן הרי זה נואף, אלא שמשתדל שיגרשה הבעל. וכיוצא בזה מייירי

הפסוק בכל אשר לרעך שמשתדל שימכור לו. ורק הקדים הכתוב אשת רעך ללמדנו דמיירי באופן שאינו עומד למכור כמו באשה שאין ביד הבעל למכור אותה לאחר. והכי תניא במכילתא.

פרק כ, טו

טו וְכַל-הָעַם רֹאִים אֶת-הַקּוֹלֹת וְאֶת-הַלְפִידִם וְאֶת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת-הַקָּהָר עֲשׂוּ וַיֵּרָא הָעַם וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מֵרָחֵק :

ראים את הקולות ואת הלפידים. כפרש"י היוצאין מפי הגבורה. רצה לומר לא בקולות של רעמים שבא עם הברקים מיירי. אלא בקול של עשרת הדברות שהיה קול ה' בכח ובהדר. ובקול יצאו ניצוצות אש ולפידים כמו אותיות הדבור. והעם ראו את האותיות וכמו שכתבתי בספר דברים (ד, ט) ורעמים וברקים לא היו. אבל עדיין היה ואת קול השופר. שבא בסמוך לפני שירד ה' על הר סיני. והיינו שמזכירים אנחנו ביחוד קול שופר שהיה בשעת מתן תורה, ולא קול רעמים שהיה רק לפני מתן תורה. וקול שופר זה היה רק בדבור משה ידבר והאלהים יעננו בקול (לעיל יט, ט). להשריש בלבבינו דכל דבור היוצא מפי הגבורה לבד מה שאנו מבינים בו. עוד יש בו קבלות בהלכות הרבה. שמשה ידבר עם כל ישראל והאות ע"ז הוא האלהים יעננו בקול. שיהיה בכחו לדבר לבדו עם כל ישראל כל סדר משנה.

וירא העם. תחלה כתיב רואים. שזכו להשיג לראות דבר נשגב ונעלה בקודש יותר ממלאך שאין כל האדם זוכה ויכול לראות. ואח"כ כתיב וירא העם וינעו. שראו שהוא יותר מלפי כוחם באמת. והרי זה כמו שהאדם נושא משא לפי שעה יותר מכפי כחו. אינו יכול לעמוד אלא מתנועע תמיד. כך היה משא הקדושה עליהם יותר מכחם עד שנעו במעמדם. **ויעמדו מרחוק.** התרחקו לאחור לצד הנשים והטף שלא השיגו כל כך ורצו גם המה להתרחק ממשא קדושה זו שאינו לפי כחם.

פרק כ, טז

טז וַיֵּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה דַּבֵּר-אֵתָהּ עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאֶל-יְדִבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן-נָמוּת:

פן נמות. אם לה נהיה נזהרים כל כך בהכנה הראויה לזה המעמד וקרוב שנהיה נפגעים כמו שביארנו לעיל (ד, כד) במשה עצמו שפגשו ה' בעת לא הכין עצמו לכך שכמעט מת. ואם כן יראים בעצמם שלא הרבה אפשר להם להיות בהכנה רבה כזו שהיה בשעת עשרת הדברות. והנה כסבורים היו שרצון ה' לדבר עם כולם כל התורה שבכתב ורק

קבלות בע"פ יהיה עם משה לבדו. וכך כתב הרמב"ן ז"ל. ע"כ בקשו שרק משה ידבר כל תורה שבכתב עמהם.

פרק כ, יז

יז וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-הָעָם אֶל-תִּירְאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוֹת אֶתְכֶם בָּא הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוֹר תִּהְיֶה יִרְאַתוֹ עַל-פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תַחֲטְאוּ:

אל תיראו. שחפץ ה' לדבר עמכם כ"כ.

כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. גם במעמד הזה ידע הקב"ה שאין זה כוחכם באמת אלא רק לנסות אתכם בא בזה המעמד. ופירוש נסות כפרש"י לשון גדולה. אבל לא כמו שכתב לגדל אתכם בעולם שיצא לכם שם באומות. ויפה כתב הרמב"ן ע"ז שאינו נכון. דמאין ידעו האומות שכן היה. ובעיקר אינו תכלית כל כך אלא עיקר הכונה להגביה מעלת הנפש. והוא אחד מאופני הנסיון שביארנו בשם חז"ל במדרש רבה שהוא כפשתן טוב שמכים אותו הרבה כדי להעלותו ולהשביחו. ומזה בא הנסיון של אברהם אבינו בשעת עקידה, כמו שביארנו בס' בראשי' שם. כך בא זה המעמד להגביה נפשם לעמוד בתמצית כחם בשביל קיום התורה, בעת הצורך שנדרש למסירת נפש. לא יהיה זה למשא עליהם. כי בגדולת הנפש ימצא לב לזה, כמו שעמדו בתמצית כחם בשעת קבלת עשרת הדברות. ועיין בספר דברים (ד, לב).

ובעבור תהיה יראתו וגו'. המעמד הנפלא יהי מצויר בנפש לעולם, כדי להיות ביראת ה' כל היום. וכמו שהזכיר הכתוב בספר דברים (ד, ט) זכירת אותו מעמד.

לבלתי תחטאו. לבלי תחטאו מיבעי. אלא הכי פירושו היראה את השם תהיה בלבבכם גם באם לא תחטאו. ולא יהיה לכם מורא העונש אלא מכל מקום יהיה מורא שמים וגדולתו מושרש בלבבכם.

פרק כ, יח

יח וַיַּעֲמֵד הָעָם מֵרָחֵק וּמֹשֶׁה נִגַּשׂ אֶל-הָעַרְפֹּל אֲשֶׁר-שָׁם הָאֱלֹהִים:

ויעמד העם מרחוק. נשאר עומד מרחוק כרצונו.

פרק כ, יט

יט וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן-הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם:

כה תאמר וגו'. אף על פי שמצדכם אתם יראים מן הדבור שלי עמכם, אבל מכל מקום הרי אתם ראיתם. שמצדי אין מניעה להשפיל כבודי וגדולתי.

כי מן השמים. כפירוש הספורנו בזה הלשון כענין המגביהי לשבת וגו' והכונה מרום גדולתי שהיא גבוהה גבוהה. ומכונה כל דבר גבוה בשם שמים.

דברתי עמכם. לא כפי דעת אנושי שאין זה כבודי להיות נדבר עם אנשי המון אם לא עם אנשים מיוחדים אנשי מעלה. והרי דברתי עמכם להראות שאין אתם צריכים לאמצעי. והדבר מובן שכמו כן ישמע הקב"ה תפלת ישראל וכל השגחתו עליהם בלי, וזה הפסוק הקדמה לאזהרה הבאה אחרי זה כמו שיבואר.

פרק כ, כ

כ לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם:

לא תעשון אתי וגו'. אי אפשר לפרש באזהרת ע"ז שהרי כבר נזהרו מפי ה' לכל ישראל. ותו, אם כן אינו מובן דיוק אתי,, אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. אלא כ"ז אזהרה במה שאינו ע"ז ממש. והנה דרך המלך המשגיח על בני עמו שיתהלך הכל ע"י אמצעים. היינו האיש המבקש ענין לא יבא אל המלך עצמו. אלא להמשנה לו מציע הדבר. והוא יעמידם לפני המלך גם כשהמלך נדרש לחקור על האיש ולדעת צרכיו לא ידבר עמו ולא יבא לראות עסקיו אלא ישלח דבריו לשר אותה עיר לחקור על האיש. ואם כן יש לנו להחניף וכדומה גם את המשנה הקרוב למלך שיציע הדבר כראוי, וגם לשר העיר מושל הקטן שבעבדי המלך ששייב כהוגן כאשר יהא נחקר ואף על פי שגם שניהם אין להם כח לעשות דבר מדעת עצמם מכל מקום הרב תלוי בהם. והיינו סבורים שכך דעת עליון ית' שלא לעשות אלהים אחרים על פניו דוקא היינו להאמין שיש באיזה כח לעשות דבר מדעת עצמו אבל מכל מקום אנו צריכים לעשות אמצעים בינינו ובין אבינו שבשמים, היינו מושל תחתון סמוך לנו שיהא הקב"ה רואה ויודע על ידו סתרינו וצרכינו. ומושל עליון סמוך לדעת עליון ית' לבקש על ידו מהקב"ה. ע"ז באה אזהרה זו לא תעשון אתי אלהי כסף. צורה תחתונה הנמשלת לכסף. ואלהי זהב לא תעשו לכם. צורה עליונה הנמשלת לזהב. ויש להסביר יותר, דשניו מושלים שהעמיד הקב"ה בקרב תבל הן המה שני כוכבי לכת המאור הגדול שהוא השמש והוא העליון והוא מושל על מכמני זהב. והמאור הקטן הוא הלבנה והוא הסמוך לארץ והוא מושל על מכמני כסף. ע"כ היינו סבורים לעשות צורות הללו לא לשם עבודת כוכבים ומושלים מדעת עצמם אלא אמצעים כאמור. ע"ז הקדים הקב"ה אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. ואין שום צורך לאמצעי לא לתפלה ובקשת רצון ולא להשגחת ה' וידיעתו מה שבקרבתו.

(הרחב דבר: והיינו דאיתא ביומא דנ"ב(ב,א) חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח, משום הכי רשאי כה"ג ליעל להדיא. פירוש כמו שכל ישראל מקבלין מפי ה' הברכה ומפיהם תגיע אליו ית' תפלתם. כך אפשר ליכנס להדיא ואין בזה לאו אורח ארעא. ופרש"י שם דחוק. וראוי לדעת דאזהרה זו לא ידעו ישראל עד שירד משה מהר סיני אחר לוחות שניות ודבר לישראל כל אשר דבר ה' אחר עשרת הדברות והיינו מזה הדיבור וכל מעעשה המשכן עד ויתן אל משה (להלן לא,יח) ומשם הכי הגיע שעשה אהרן הצדיק את עגל הזהב לישראל לא לשם ע"ז ח"ו שהרי אמר חג לה' מחר. אלא בשביל אמצעי תחת משה. שהיו מגישים צרכיהם לפניו ומשה ידוע היה לעייל בלי בר לפניו ית'. והיה לכל העם בשגגה. ומזה השגגה הגיעו לע"ז ממש, וכמו שיבואר שם. ואין זה ענין שיתוף שנהרגים עליו. דשיתוף היינו להאמין שתלוי בשתי דעות דעת שמים ודעת אחרת ח"ו. מה שאין כן אזהרה זו כאמור. וראוי לדעת עוד שלא נאסר אלא לעשות צורה ואם כן הוא דבר קבוע לכך אבל יש עתים שמבקשים מן המלאך בעת שנשלח מלאך לשעה או לענין פרטי, וכמו שיבואר להלן כג,כא ולג,ב' ולד. ועיין ס' בראשית ל"ב ל'. שגם יעקב אבינו ביקש כן אלא שהמלאך אמר אליו שאין צריך לזה באשר הוא קרוב לה'. אבל אנו בעונותינו מבקשים ממלאכי מעלה שימליצו בעדנו ואין זה אלא כבנו של מלך, שאף על פי שמן המלך אין מניעה שיהא בנו מבקש צרכיו ממנו. ואדרבה זהו כבודו ורצונו מכל מקום בשעה שאין הבן מרוצה לאביו בשביל איזה דבר, אזי מבקש מגדולי המלכות שיפייסו עליו מן המלך. וידוע הבן שאם יהיה מרוצה ונקי מעון הרי תפלתו זכה לפני אביו יותר מכל גדולי המלכות, אלא שמעשיו הבדילו בינו ובין אביו. כך אנחנו בנים אנחנו לה' אלהינו. וכבודו ורצונו ית' שנהיה מרוצים לפניו ולבקש ממנו. אך בשביל שאנחנו יודעים שעונותינו מבדילים בינינו ובין אבינו שבשמים מבקשים אנחנו ממלאכי מרום שיבקשו רחמים עלינו מלפני ית'. שיקבל תפלותינו לפניו. אבל כ"ז אינו דבר קבוע מלפניו ית' שיהא ראוי לעשות צורה ואלהי זהב.).

פרק כ, כא

כא מַזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה-לִי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת-עֲלֹתֶיךָ וְאֶת-שְׁלֹמֶיךָ אֶת-צֹאֲנֶךָ וְאֶת-בְּקָרְךָ בְּכָל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת-שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבְרַכְתֶּיךָ :

מזבח אדמה תעשה לי. הוסיף הכתוב להורות הדרך שיגיע האדם להיות מרוצה לפני הקב"ה, וצוה שיהא מזבח שהוא מסוגל להפקת רצון כמו שכתבתי בספר בראשית ל"ה א'.

וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך. וע"י הקרבנות נרצה לו להפיק רצון ממנו והכלל דכל הקרבנות מרצין לבד בכור דאיתא במס' ר"ה דף ה' ב' אבל קדשים דבני הרצאה נינהו. ועיין לעיל י"ח י"ב ובספר ויקרא.

בכל המקום אשר אזכיר את שמי. במקום שאין מזבח וקרבן. שם המקום מכשיר את האדם לקבל ברכת ה'. ופירוש אזכיר את שמי. לגמרא דילן ברכות דף ו' א' הוא במקום שעוסק בתורה (וכ"ה משנה אבות פ"ג) ועיין פרש"י שם. ולי נראה משום שכל התורה שמותיו של הקב"ה והלומד בלילה שכינה כנגדו כדאיתא במס' תמיד (לב,ב). נמצא גורם שהקב"ה מזכיר באותו מקום את שמו. ובתלמוד ירושלמי שם פ"ד ה"ד. צריך אדם להתפלל במקום מיוחד לתפלה מה טעם בכל המקום אשר אזכיר את שמי. תזכיר את שמי אין כתיב כאן אלא אזכיר פירוש אני זכור תמיד. ולפי הפשט משמעות אזכיר שאתן רשות או אצוה להזכיר שמי. היינו עשרה מישראל שרשאים לומר שם דבר שבקדושה כדאיתא במגילה פ"ג מדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל. ובמקום הזה שכינתא קדמא ואתיא כדאיתא ברכות שם והיינו דכתיב בכל המקום אשר אזכיר את שמי. שם אבוא אליך וברכתיך ועיין בספר דברים ח' ג' בפירוש הכתוב כי על כל מוצא פי ה'. והנשיא ר"א בס' הגיון הנפש פירש מן הענין אשר אזכיר בו את שמי מהענין ההיא אבוא אליך ברכתי ומכאן ראה שהאדם חייב לברך על כל דבר ולתת שבח לקונו מעין הדבר ההוא.

והנה הבטיח הקב"ה שהברכות יגיע מפי ה' בעצמו כביכול ולא ע"י אמצעי. ואף על פי דפעולת השפע באה ע"י המאורות וכדומה. מכל מקום אין אלו אלא כשליח ליתן לאדם. שאין השליח עושה דבר אלא המצוה ליתן. והנראה שכל פרשה זו הוא ביאור והוספה על דבור הראשון של הקב"ה. אנכי ה' אלהיך. וביאר תחלה היאך באה השגחת ה' עליך. ואח"כ בא ביאור והוספה למה שאמר עוד אשר הוצאתיך מארץ מצרים. ונתבאר שהוא יציאה מקומית שהוציאנו מאדמה טמאה שלא היה אפשר להגיע למעלת קדושה. ע"ז בא להוסיף ההבדל בין אדמת מצרים לאה"ק. דבמצרים לא היה מזבח אדמה כלל אפילו בשעה שנצטוינו להקריב פסח לא היה כמו פסח דורות שנזרק הדם על מזבח אדמה. אבל במצרים לא היה אלא משקוף ושתי המזוזות במקום ג' מזבחות והיינו משום שהיתה אדמה טמאה. וביאר עוד הבדל וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך לא כמו במצרים שלא היה אפשר להקריב אלא פסח שאינו בא לרצות. ולא שלמים ועולות המרצין. אבל לדורות בא"י וזבחת גם עולות גם שלמים. שהמה באים להשפיע ברכה כל אחד לפי ענינו. כמו שכתבנו לעיל בפסוק ויקח יתרו עולה וזבחים.

פרק כ, כב

כב ואם-מזבח אבנים תעשה-לי לא-תבנה אתהן גזית פי חרבך הנפת עליה ותחללה:

ואם מזבח אבנים תעשה לי. והרי זה היה גם במצרים היינו משקוף ושתי המזוזות. לא תבנה אתהן גזית. לא יהיו כמו משקוף ומזוזות שהמה גזית כדי שלא יהיו פתחי שמאי שאינם מזוזות כדאיתא בעירובין דף י"א, א ומנחות דף לג, ב. או גזית משמעו מצוירות בחרט כדרך משקוף ומזוזות הבית. אבל מזבח שבא"י אסור. **כי חרבך הנפת עליה ותחללה.** ובמצרים לא נתחלל ע"י חרב. היינו משום שלא היתה בהם קדושה. ואין חילול אלא במקום קדושה. כדאיתא ביבמות דף ס"ח, ב.

פרק כ, כג

כג ולא-תעלה במעלת על-מזבחי אשר לא-תגלה ערותך עליו :

ולא תעלה במעלות על מזבחי. גם זה לא כמו במצרים שאם היה המשקוף גבוה עלו במעלות להגיע הדם עליו. אבל באה"ק משום קדושת המזבח מזהירים אנו שלא לעלות במעלות.

אשר לא תגלה ערותך עליו. אפילו מעלות שאין בהם גלוי ערוה גם כן אסור. ולא היה אלא כבש משופע. מעתה יבא הוספה על המאמר אשר הוצאתיך מבית עבדים כאשר יבוא. והיינו דכתיב ולאה בוי"ו להמשיך הענינים. ועיין מה שכתבתי להלן כ"ד א'.